

book

HUMANITAS
fiction

Franz Kafka

Scrisoare către tata

Traducere din germană de Mircea Ivănescu

Postfată de Ioana Pârvulescu

**Raftul
Denisei**

Colecție coordonată de
DENISA COMĂNESCU

Franz Kafka

Scrisoare către tata

Traducere din germană de Mircea Ivănescu

Postfață de Ioana Pârvulescu

HUMANITAS
fiction

Redactor: Ioana Pârvulescu
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Cecilia Iaslo
DTP: Florina Vasiliu, Carmen Petrescu

FRANZ KAFKA

BRIEF AN DEN VATER

În alcătuirea prezentei ediții s-a consultat Franz Kafka,
Gesammelte Werke in zwölf Bänden herausgegeben von Hans-Gerd Koch,
Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, 1994.

© HUMANITAS FICTION, 2016, pentru prezenta versiune românească

ISBN 978-606-779-085-6 (pdf)

EDITURA HUMANITAS FICTION

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0372.743.382; 0723.684.194

Iubite tată,

M-ai întrebat odată, acum de curând, de ce susțin că mi-e frică de tine. Ca de obicei, n-am știut ce să-ți răspund, în parte tocmai pentru că mi-e frică de tine, în parte pentru că frica asta se întemeiază pe prea multe elemente ca să-ți le pot enumera măcar pe jumătate stând de vorbă cu tine. Și dacă încerc acum să-ți răspund în scris, răspunsul meu va fi incomplet, pentru că și în scris frica și urmările ei mă paralizează în fața ta și pentru că proporțiile acestei situații depășesc cu mult puterile memoriei și rațiunii mele.

Problema a fost întotdeauna foarte simplă pentru tine, cel puțin în măsura în care tu ai vorbit despre asta în fața mea sau, fără alegere, în fața multor alora. Ți se părea că treaba stă cam

așa: tu ai muncit din greu toată viața, ai sacrificat totul pentru copiii tăi și mai ales pentru mine, ca urmare, eu am trăit totdeauna fără nici o grijă și în belșug, am avut libertatea deplină să învăț ce am vrut, n-am avut nici un motiv să mă preocup de grijile vieții de toate zilele sau să resimt vreo altă grijă de orice fel; tu, în ce te privește, n-ai pretins nici o mulțumire pentru toate acestea, știi foarte bine ce înseamnă „recunoștința copiilor“, dar te-ai fi așteptat totuși la ceva în schimb, la vreun semn de simpatie; în loc de toate astea, eu m-am ascuns întotdeauna din fața ta, în camera mea, cu cărțile mele, cu țicniții mei de prieteni, cu gândurile mele exaltate; cu tine n-am stat niciodată deschis de vorbă, la templu n-am venit niciodată să stau lângă tine, nici la băi, la Franzensbad, nu ți-am făcut vreodată vreo vizită, și n-am avut în nici vreun alt fel sentimentul vieții de familie; de prăvălie și de celelalte preocupări ale tale nu m-am interesat niciodată, fabrica am lăsat-o cu totul în mâinile tale și eu mi-am văzut de treaba mea, pe Ottlă am încurajat-o în încăpățânarea ei și, în vreme ce pentru tine eu nu mișc un deget (nici măcar nu-ți ofer vreodată un bilet de teatru), pentru prietenii mei fac totul. Dacă ai sta să mă judeci, reiese că, deși

nu-mi reproșezi de-a dreptul ceva necuviincios sau rău (poate cu excepția ultimei mele intenții de a mă căsători), în orice caz mă acuzi de răceală, înstrăinare, nerecunoștință. Și chiar îmi reproșezi toate acestea ca și cum ar fi vina mea, ca și cum eu aș putea schimba totul virând doar puțin o dată cârma, în vreme ce tu n-ai nici cea mai mică vină, poate doar că ai fost prea bun cu mine.

Felul acesta al tău obișnuit de a-ți reprezenta lucrurile îl consider îndreptățit numai fiindcă și eu cred că tu ești cu totul fără vină pentru înstrăinarea care s-a produs între noi. Dar la fel, pe de-a-ntregul nevinovat sunt și eu. Dacă aș putea să te fac să recunoști asta, atunci ar mai fi cu putință – nu chiar o viață nouă, căci pentru asta suntem amândoi prea bătrâni, dar un fel de pace, nu încetarea, ci îmblânzirea, neîncetărilor tale reproșuri.

Ciudat e că și tu bănuiești, într-un fel, ce vreau să-ți spun. De pildă, de curând îmi ziceai: „Eu am ținut întotdeauna la tine, chiar dacă, în aparență, n-am lăsat-o să se vadă, așa cum obișnuiesc s-o facă alți părinți, tocmai din cauză că eu nu pot să mă prefac ca alții“. Ei bine, tată, eu nu m-am îndoit niciodată de bunătatea ta în ce mă privește, numai că această remarcă a ta o consider inexactă.

Nu poți să te prefaci, asta e drept, dar să vrei să afirmi, numai din motivul acesta, că ceilalți părinți se prefac, asta e sau pură dorință de a face să pară că tu ai dreptate, și atunci nici nu mai merită să discutăm, sau – și după părerea mea asta este în realitate – este un mod indirect de a exprima faptul că între noi ceva nu e în ordine și că și tu ai contribuit la a crea situația de față, însă fără să ai vreo vină în această privință. Dacă într-adevăr asta vrei să spui, atunci suntem de acord.

Firește, nu spun că am ajuns ceea ce sunt acum numai ca urmare a influenței tale. Așa ceva ar fi o exagerare foarte mare (și de fapt chiar sunt ispitit să exagerez astfel). Este cu puțință ca, chiar dacă aș fi crescut cu totul în afara oricărei înrâuriri din partea ta, să nu fi devenit totuși un bărbat după inima ta. Aș fi ajuns probabil tot un om slab, speriat, șovăitor, neliniștit, nici Robert Kafka, nici Karl Hermann, și totuși cu totul altfel decât sunt acum în realitate, și ne-am fi putut înțelege excelent. Aș fi fost fericit să te fi avut prieten, șef, unchi, bunic, chiar (deși aici aș ezita mai mult) socru. Dar ca tată ai fost pentru mine prea puternic, mai ales că frații mei au murit de mici, surorile au venit abia mult mai târziu, încât eu a

trebuie să port de la început singur toată povara, și pentru una ca asta eram mult prea slab.

Compară-ne pe noi doi: eu, ca să spunem, foarte pe scurt, lucrurilor pe nume, un Löwy, cu un anumit fond de Kafka, care însă nu a fost pus în mișcare de voința de viață, de afaceri, de cuceriri a neamului Kafka, ci de un ghimpe al neamului Löwy, care acționează mai tainic, mai timid, într-o altă direcție și mai ales adesea eșuează complet. Tu, dimpotrivă, un adevărat Kafka, în ce privește forța, pofta de mâncare, puterea glasului, elocvența, mulțumirea de sine, superioritatea socială, rezistența, prezența de spirit, cunoașterea oamenilor, o anumită generozitate, firește și cu toate defectele și slăbiciunile care țin de asemenea calități și la care te împing temperamentul și uneori accesele tale de mânie. Poate că nu ești pe de-a-ntregul un Kafka în concepțiile tale și în măsura în care te pot compara cu unchiul Philipp, Ludwig, Heinrich. Aici e ceva ciudat, iar în privința asta nici nu înțeleg lucrurile prea limpede. În fond, ei erau cu toții mai veseli, mai vioi, mai puțin rigizi, mai gata să se bucure de viață, mai puțin crispați decât tine. (De altfel, în privința asta eu am moștenit de la tine, și moștenirea asta am păstrat-o mult prea bine, fără să fi avut în

ființa mea elementele de echilibru necesare, așa cum le ai tu.) Pe de altă parte însă, și tu ai trecut prin mai multe etape, ai fost poate mai vesel înainte de a vedea cum copiii tăi, și mai ales eu, te dezamăgesc și te deprimă în viața ta de acasă (când veneau însă prieteni în vizită, erai și tu altfel) și poate că ai fi ajuns din nou să fi mai bine dispus acum, când nepoții și ginerele îți mai dăruiesc ceva din acea căldură pe care copiii tăi, poate cu excepția lui Valli, nu ți-au putut-o oferi. Oricum, eram atât de deosebiți, și în deosebirea asta dintre noi atât de primejdioși unul pentru celălalt, încât, dacă s-ar fi putut calcula dinainte cum aveam să ajungem să ne comportăm unul față de celălalt, eu, copilul ce se dezvolta lent, și tu, bărbatul în toată firea, s-ar fi putut presupune că tu m-ai fi strivit pur și simplu, călcându-mă în picioare până când n-ar mai fi rămas nimic din mine. Asta nu s-a întâmplat, căci ceea ce e viu nu se lasă calculat dinainte, dar poate că în realitate s-a petrecut ceva mai rău. Și, spunând asta, te rog totuși mai departe să nu uiți că eu nu cred nici un moment, nici în cea mai mică măsură, în vreo vinovăție a ta. Ai avut asupra mea exact influența pe care trebuia în mod necesar s-o fi avut, numai că trebuie să încetezi să socotești ca o răutate

deosebită din partea mea faptul că am fost învins de această influență.

Am fost un copil temător; cu toate acestea am fost desigur și încăpățânat, așa cum sunt copiii; sigur, m-a răsfățat și mama, dar nu pot crede că aș fi fost deosebit de greu de manevrat, nu pot să cred că un cuvânt prietenos, o simplă strângere de mână ca îndemn, o privire bună nu m-ar fi determinat să fac tot ceea ce s-ar fi dorit din partea mea să fac. Adevărul este că tu în fond ești un om bun și blând (ceea ce urmează nu contrazice deloc o asemenea apreciere, vorbesc numai de impresia pe care ai făcut-o asupra copilului care eram eu), însă nu orice copil are rezistența și curajul să caute atâta până ajunge la ceea ce e bun. Tu poți să te porți cu un copil așa cum ți-e firea, cu desfășurări de forță, cu tapaj, cu mânie, și în cazul de față o astfel de comportare ți s-a părut foarte indicată, mai ales și pentru că voiai să mă crești astfel încât să ajung un tânăr puternic, curajos.

Astăzi, firește, nu mai pot descrie amănunțit metodele de educație pe care le-ai folosit față de mine în primii ani, însă pot să mai reconstitui ceva din ele gândindu-mă retrospectiv acum, în anii de mai târziu, și urmărind comportarea ta față de

Felix. La asta se mai adaugă, agravând situația, și faptul că pe atunci erai mai tânăr, deci mai viguros, mai impulsiv, mai nereținut, mai nepăsător decât acum, și că, pe lângă aceasta, erai cu totul prins de prăvălie, abia dacă apucam să te văd o dată pe zi, și din cauza aceasta produceai asupra mea o întipăritură cu atât mai adâncă și care nu ajungea niciodată să se estompeze prin obișnuință.

Precis îmi amintesc doar de un singur episod din primii ani. Poate că-ți mai aduci aminte și tu. Știu că într-o noapte am început să scâncesc neconținut după apă, sigur nu pentru că mi-ar fi fost foarte sete, ci probabil în parte ca să fiu nesuferit, în parte ca să mă distrez așa, singur. După ce ai constatat că mai multe amenințări grave nu ajută la nimic, m-ai luat din pat, m-ai scos afară pe balconul dinspre curtea interioară și m-ai lăsat să stau acolo un timp, numai în cămașă de noapte, în fața ușii închise. Nu vreau să spun că măsura asta n-ar fi fost justificată, poate că în cazul respectiv nu se putea obține altfel odihna în noaptea aceea, însă vreau să caracterizez prin asta metodele tale de educație și efectul lor asupra mea. După această întâmplare bănuiesc că am fost un copil ascultător, însă am rămas de atunci cu o rană lăuntrică. N-am reușit niciodată, așa cum era firea

mea, să leg laolaltă cum se cuvine ceea ce era pentru mine de la sine înțeles între plânsul acela fără sens după o gură de apă și ceea ce era cu totul înspăimântător în faptul că am fost scos afară din casă. După ani de zile încă mai sufeream la gândul chinuitor că omul acela uriaș, tatăl meu, autoritatea supremă, putea veni să mă tragă afară din pat, aproape fără motiv, și să mă scoată în toiul nopții pe balcon, și că deci, în ochii lui, eu nu însemnam nimic.

Asta a fost atunci doar un mic început, însă simțământul care mă stăpânește adesea, al nimicniciei (un simțământ de altfel în multe privințe nobil și fecund) s-a născut în mare parte ca urmare a influenței exercitate de tine. Aș fi avut nevoie de puțină încurajare, de puțină prietenie, de o oarecare ușurare a propriului meu drum, și în loc de toate acestea, tu mi-ai închis drumul; sigur, cu cele mai bune intenții, spunându-ți că ar fi trebuit să o apuc pe altul. Dar eu nu eram în stare de așa ceva. De pildă, mă încurajai când salutam frumos și mergeam corect în pas de marș, însă eu nu trebuia să ajung soldat; sau mă încurajai când puteam să mănânc zdravăn și chiar să beau ceva bere, sau când eram în stare să fredonez după alții niște cântece pe care nici nu le înțelegeam,

sau când îți imitam expresiile tale preferate – însă nimic din toate acestea nu făcea parte din viitorul meu. Și este semnificativ că tu, și astăzi, mă încurajezi în ceva numai când tu însuși participi la acel lucru ori când e vorba de sentimentul propriei tale importanțe, pe care ți-l rănesc (de exemplu, prin intenția mea de a mă căsători), sau care e rănit în mine (când, de pildă, Pepa mă ocărăște). Atunci sunt și eu îmbărbătat, și mi se aduce aminte de propria mea valoare, mi se arată partidele pe care aș fi îndreptățit să le fac, și Pepa e certată rău. Însă, făcând abstracție de faptul că la vârsta mea de acum aproape că nu mai poate fi vorba de încurajare la care să fiu sensibil, la ce mi-ar mai ajuta când ea mi se oferă doar acolo unde în primul rând nici nu mai este vorba de mine?

Pe-atunci și mai ales atunci, aș fi avut nevoie în toate de o asemenea încurajare. Eram și-așa cu totul strivit de simpla ta prezență fizică. Îmi amintesc, de pildă, cum adesea ne dezbrăcam amândoi în aceeași cabină la ștrand. Eu, slăbănog, numai piele și os, firav; tu, puternic, mare, corpolent. Chiar și în cabină mă simțeam de-a dreptul jalnic, și nu numai față de tine, ci față de toată lumea, căci tu erai pentru mine măsura

tuturor lucrurilor. Dacă mai și ieșeam din cabină în fața lumii, eu agățat de mâna ta, un schelet mititel, nesigur, cu picioarele goale pe scânduri, speriat de apă, neîn stare să-ți imit mișcărilor de înot pe care tu, cu cele mai bune intenții, dar de fapt spre marea mea rușine, mi le schițai mereu dinainte, atunci eram cuprins de disperare și toate experiențele mele neplăcute în toate domeniile se uneau covârșitoare în asemenea clipe împotriva mea. Cel mai bine mă simțeam când uneori tu te dezbrăcai întâi și eu puteam să rămân singur în cabină, să amân rușinea de a ieși în lume, până când în cele din urmă veneai tu după mine și mă scoteai afară. Îți eram recunoscător pentru că păreai să nu bagi de seamă spaima mea, și eram chiar și mândru de trupul tatălui meu. De altfel, și astăzi diferența asta dintre noi rămâne cam aceeași.

Ei îi corespundea apoi și superioritatea ta intelectuală. Tu te ridicaseși singur, prin propriile tale forțe, atât de sus, și în consecință aveai o încredere nelimitată în părerile tale. Pentru mine, copil, adevărul acesta nu era pe atunci atât de orbitor ca mai târziu pentru tânărul în formare. Tu conduceai lumea din fotoliul tău. Părerea ta era cea justă, oricare alta era nebunească,

exagerată, *meschugge*, anormală. Încrederea pe care o aveai în tine însuși era de fapt atât de mare, încât nici nu mai aveai nevoie să fii consecvent, căci tot n-ai fi încetat să ai dreptate. Se putea întâmpla chiar să nu ai nici o părere în vreo problemă, și ca urmare toate părerile posibile în acea problemă erau, fără excepție, în mod necesar greșite. Puteai de pildă să îi vorbești de rău pe cehi, pe urmă pe germani, pe urmă pe evrei, și nici măcar doar în vreo privință sau alta, ci în toate privințele, și până la urmă nu mai rămânea nimeni în picioare decât tu însuși. Ajunseserai să ai în ochii mei aura aceea tainică pe care o au toți tiranii, ale căror drepturi se întemeiază pe propria lor persoană, nu pe rațiune. Cel puțin așa mi se părea mie.

De fapt, în ce mă privește pe mine, aveai uimitor de adesea dreptate; în conversație asta era de la sine înțeles, căci abia se putea spune că ar fi avut loc conversații între noi, dar chiar și în realitate. Și totuși nu era nimic inexplicabil în asta: toată gândirea mea se afla sub influența ta apăsătoare, chiar și gândurile care nu se potriveau cu ale tale, mai ales acestea. Toate gândurile mele în aparență independente de tine erau de la început apăsate de judecata ta minimalizatoare;

încât era aproape cu neputință s-o suport până să-mi depăn până la capăt și consecvent gândul. Nu vorbesc aici de cine știe ce gânduri elevate, ci de unul sau altul din planurile mărunte ale copilăriei. Era de ajuns să fiu fericit din cauza vreunui lucru anume, să-mi fie pline gândurile de el, să vin acasă și să caut să-ți vorbesc despre asta, și răspunsul tău era un suspin ironic, însoțit de o clătinare a capului, de bătaia cu degetul în masă: „Am văzut și ceva mai de soi!“ sau „Ăsta să-mi fie mie tot necazul!“ sau „Mie nu mi-e min-tea așa de odihnită!“ sau „Ce câștig ai de-aici?“ sau „Mare ispravă!“. Firește, nu ți se putea pre-tinde să te entuziasmezi pentru orice copilărie, când tu trăiai cu grijile și necazurile tale. Nu despre asta era vorba, de fapt. În mult mai mare măsură era vorba de faptul că prin firea ta ostilă îi provocai întotdeauna în mod inevitabil copilului care eram eu asemenea dezamăgiri, apoi că ostilitatea ta se accentua neîncetat prin acumu-larea pricinilor, astfel încât până la urmă se făcea simțită chiar și atunci când erai de aceeași părere cu mine, și că, în sfârșit, aceste dezamăgiri ale copilului nu mai erau niște dezamăgiri ca în viața de toate zilele, ci, fiind legate de persoana ta im-portantă în toate pentru mine, loveau în însuși

miezul ființei mele. Curajul, hotărârea, încrederea, bucuria pentru ceva anume și pentru toate nu mai rezistau până la capăt când tu erai împotriva sau, dacă împotrivirea ta putea doar fi presupusă, ea putea fi presupusă aproape față de tot ce făceam eu.

Asta se aplica gândurilor la fel de bine ca și oamenilor. Era de ajuns ca eu să mă arăt cât de cât interesat de vreo persoană – prin firea mea de altfel nici nu se întâmpla prea des așa ceva – ca tu de îndată, fără nici o considerație față de sentimentele mele și fără să acorzi nici o prețuire judecătii mele, să te amesteci cu insulte, calomnii, denigrări. Oameni nevinovați, copilăroși, ca de exemplu actorul de limbă idiș Löwy, au avut de suferit din cauza asta. Fără să-l cunoști măcar, l-ai comparat într-un mod de-a dreptul oribil – pe care am reușit acum să-l uit – cu un gândac și, cum se întâmplă mereu cu oamenii la care țineam eu, găseai automat la îndemână proverbul cu câinele și puricii. De actorul acesta îmi aduc aminte în mod special aici pentru că expresiile pe care le-ai folosit atunci mi le-am notat cu remarca: „Așa vorbește tatăl meu despre prietenul meu (pe care nici nu-l cunoaște), numai pentru că e prietenul meu. Am să pot să-i aduc

aminte întotdeauna de asta atunci când el are să-mi reproșeze lipsa de iubire și de recunoștință filială“. Niciodată nu am înțeles totala ta lipsă de sensibilitate pentru suferința și rușinea pe care puteai să mi le provoci cu vorbele și judecățile tale, ca și cum nu ți-ai fi bănuțit de fapt puterea. Sigur, și eu te-am rănit adesea cu vorbele mele, însă eu am știut-o întotdeauna, și mă durea și pe mine, dar nu mă puteam stăpâni, nu-mi puteam reține cuvintele, și mă căiam chiar în clipa când le pronunțam. Tu însă loveai cu vorbele tale fără să stai să te gândești, nu-ți părea rău de nimeni, nici în timp ce le spuneai, nici după aceea, în fața ta ceilalți erau cu totul lipsiți de apărare.

Dar așa era întreaga ta metodă de educație. Cred că ai talent de pedagog; e sigur că unui om de categoria ta ai fi putut să-i fii de folos prin metodele tale de educație; un astfel de om ar fi înțeles ce e rațional în ce spui tu, nu s-ar mai fi preocupat de nimic altceva și și-ar fi făcut treaba liniștit, așa cum îl îndemnai tu. Însă pentru copilul care eram eu, tot ce-mi strigai tu era de-a dreptul o poruncă cerească, n-o uitam niciodată, rămânea pentru mine cel mai important mijloc de a judeca lumea, în primul rând pentru a te

putea judeca pe tine, și aici ai dat tu greș cu totul. Căci, copil fiind, mă găseam alături de tine, mai ales la masă, iar învățăturile pe care mi le dădeai erau în mare măsură învățături despre felul cum trebuie să te porți la masă. Trebuie să mănânci ce se pune pe masă, despre calitatea mâncării nu era permis să se vorbească – dar tu o găseai deseori cu neputință de mâncat, fără nici un gust; o numeai „hrană de animale!“; „vita aia“ (bucătăreasa) își bătuse joc de ea. Pentru că tu, având totdeauna o poftă sănătoasă de mâncare și având și preferințe speciale, mâncai totul repede, fierbinte și cu îmbucături mari, trebuia și copilul să se grăbească; la masă domnea o tăcere mohorâtă, întreruptă doar de admonestări: „Nu vorbi cu mâncare-n gură!“, sau „Mai repede, mai repede, mai repede“, sau „Uite, eu am terminat de mult“. Oasele nu era voie să le ronțaim sau să le zdrobim între dinți, tu însă o făceai. Oțetul nu era voie să-l sorbim cu zgomot, tu o făceai. Lucrul cel mai important era ca pâinea să fie tăiată drept; că tu o tăiai cu un cuțit din care picura sos nu avea nici o importanță. Toți trebuiau să aibă grijă să nu facă frimituri pe jos, dar la urmă sub scaunul tău erau cele mai multe. La masă toată lumea trebuia să se ocupe doar de mâncare, tu însă îți

curățați și îți tăiai unghiile, ascuțeau creioane, îți curățai urechile cu scobitorile. Te rog, tată, înțelege-mă cum trebuie – toate astea ar fi fost în sine detalii absolut lipsite de importanță, pentru mine au fost deprimante doar fiindcă tu, omul atât de mare, care dădea măsura tuturor lucrurilor, nu respectai poruncile pe care mi le dădeai mie. Prin asta lumea s-a împărțit pentru mine în trei părți: una în care trăiam eu, sclavul, supus unor legi care fuseseră inventate numai pentru mine și pe care de altfel – nu știam de ce – nu puteam niciodată să le respect, pe urmă, ca o a doua lume, nesfârșit de departe de a mea, în care trăiai tu, îndeletnicindu-te cu conducerea, cu emiterea ordinelor și cu mânia stârnită de neascultarea lor, și, în sfârșit, o a treia lume, unde erau restul oamenilor, fericiți și neapăsați de porunci și de datoria de a le da ascultare. Eu eram întotdeauna acoperit de rușine; sau îți ascultam poruncile, și atunci mă simțeam rușinat, căci ele erau valabile numai pentru mine; sau mă încăpățânam să nu le dau ascultare, ceea ce era la fel de rușinos, căci cutezam să mă arăt încăpățânat față de tine; sau nu puteam să le dau ascultare, căci de pildă eu nu aveam forța ta, pofta ta de mâncare, îndemânarea ta, pe care tu cu toate acestea mi le

pretindeai ca pe ceva de la sine înțeleles, și asta era de fapt rușinea cea mai mare din toate. În felul acesta evoluau nu reflecțiile, ci simțămintele copilului care eram eu.

Situația mea din vremea aceea are să apară poate mai limpede dacă am s-o compar cu cea a lui Felix. Și pe el îl tratezi într-un mod asemănător, ba chiar folosești față de el o metodă de educație îngrozitoare atunci când, după părerea ta, face ceva necuvenit la masă și nu te mulțumește să-i spui, ca pe vremuri mie, „Ești un porc“, ci mai și adaugi: „Leit Hermann“, sau „Întocmai ca taică-tu“. Numai că poate aceasta – mai mult decât acest „poate“ nu am cum să spun – nu-i dăunează cu adevărat, în mod esențial, lui Felix, căci pentru el tu ești doar bunicul, o persoană deosebit de importantă, firește, dar nu reprezinți chiar totul, așa cum reprezentai pentru mine; și pe lângă aceasta, Felix are un caracter liniștit, de pe acum într-o anumită privință bărbătesc, iar un glas tunător ca al tău poate să-l deruteze, dar nu va pune stăpânire asupra lui; mai ales că el stă cu tine relativ rar, se află supus și altor influențe, tu ești pentru el mai degrabă o curiozitate simpatcă de la care poate alege ce să ia. Pentru mine

tu nu erai o curiozitate, eu n-aveam de-ales, eu trebuia să înghit totul.

Și chiar fără să-ți pot aduce vreun argument împotriva, căci ție îți este cu neputință să vorbești liniștit despre un lucru cu care nu ești de acord sau care nu e pornit de la tine; temperamentul tău dominator nu-ți îngăduie așa ceva. În ultimii ani tu explici asta prin tulburările tale cardiace de origine nervoasă, dar eu nu te știu să fi fost altfel vreodată, cel mult nervii aceștia la inimă sunt pentru tine un mijloc de a-ți exercita mai strict dominația, întrucât gândul la ei trebuie să înăbușe în ceilalți ultima împotrivire. Firește, nu-ți fac un reproș, doar stabilesc un fapt. Cum se întâmplă când e vorba de Otilia: „Nu poți să stai de vorbă cu ea, imediat sare la tine“ – așa ai obiceiul să spui; dar adevărul este că ea nici nu sare la tine, tu confunzi aici pur și simplu problema cu persoana; problema este cea care-ți sare în față și tu o decizi pe loc, fără să mai stai să ascuți ce ți-ar putea spune omul; ce s-ar mai putea adăuga mai apoi ar putea cel mult să te irite în plus, dar niciodată să te convingă să-ți schimbi părerea. Pe urmă, tot ce mai auzim de la tine e: „Fă ce vrei, din partea mea ești liber; ești major; nu mai trebuie să-ți dau eu sfaturi“, și

toate astea pe tonul acela scăzut, înfricoșător al furiei și exprimând o condamnare totală, la auzul căruia mai tremur, mai puțin acum decât în copilărie, pentru că simțământul exclusiv de vinovăție al copilului e în parte înlocuit de înțelegerea faptului că amândoi, și tu, și eu, suntem deopotrivă de neajutorați.

Imposibilitatea asta a unor relații liniștite a mai avut o consecință, la urma urmelor foarte firească: m-am dezvățat să mai vorbesc. N-aș fi ajuns nici așa un mare orator, însă aș fi reușit totuși să stăpânesc limbajul omenesc obișnuit, curgător. Dar tu mi-ai interzis încă de timpuriu să iau cuvântul, amenințarea ta: „Să n-aud nici un cuvânt de-mpotrivire!“ și mâna ta ridicată m-au urmărit încă de când îmi aduc aminte. Am deprins de la tine – și tu, când e vorba de lucrurile care te interesează, ești un vorbitor excelent – un fel ezitant, bâlbâit de a mă exprima, și chiar și asta a fost prea mult pentru tine, așa că în cele din urmă am tăcut, la început poate doar ca un gest de sfidare, pe urmă pentru că nu mai puteam nici să gândesc, nici să vorbesc. Și pentru că tu erai în fond omul care m-a crescut și m-a educat, asta a avut repercusiuni mereu în viața mea de mai târziu. Adevărul e că greșești fundamental

dacă crezi că eu nu m-aș fi supus niciodată voinței, dorințelor tale. „Întotdeauna contra în totul“ nu a fost niciodată principiul de bază al vieții mele față de tine, așa cum crezi și îmi reproșezi tu. Dimpotrivă, dacă te-aș fi ascultat mai puțin, ai fi fost în mod sigur mult mai mulțumit de mine. Mai degrabă s-ar putea spune că toate metodele tale de educație au nimerit drept la țintă; n-am scăpat de nici una din încleștările tale; așa cum sunt, eu sunt (abstracție făcând de datele fundamentale și influența firească a vieții) produsul educației tale și al ascultării mele. Că acest produs îți este cu toate acestea penibil, că în mod conștient refuzi chiar să-l recunoști ca atare, asta vine din faptul că mâna ta și materialul pe care-l reprezintă eu au fost atât de străine între ele. Spuneai: „Să nu aud că mă contrazici cu vreun cuvânt!“ și voiai în felul acesta să reduci la tăcere forțele potrivnice, neplăcute care s-ar fi aflat în mine; însă influența aceasta a fost pentru mine prea puternică, eu am fost prea supus, până la urmă am amuțit cu totul, m-am târât pe brânci din fața ta și n-am mai îndrăznit să mă mișc decât atunci când ajunsesem atât de departe de tine, încât forța ta nu mă mai putea ajunge, cel puțin nu direct. Tu însă erai confruntat cu rezultatul

acesta și totul ți se părea a fi „contra“ ta, pe când, în realitate, era doar urmarea de la sine înțeleasă a forței tale și a slăbiciunii mele.

Mijloacele tale retorice cele mai eficiente, care în ce mă privește n-au dat niciodată greș, erau: insultele, amenințările, ironia, râsul răutăcios și – ciudat – mila față de tine însuși.

Că m-ai fi insultat vreodată la modul direct și cu vorbe explicite de insultă nu-mi amintesc. De fapt nici nu era nevoie. Aveai atâtea alte mijloace, iar în conversație, acasă, și mai ales la prăvălie, cuvintele de insultă adresate altora zburau în jurul meu atât de numeroase, încât de mic copil mă simțeam uneori aproape total năucit și nu aveam nici un motiv să nu mi le aplic și mie, căci oamenii pe care tu îi insultai astfel nu erau desigur mai răi decât mine și nici nu erai mai nemulțumit de ei decât de mine. Și aici se vedeau iarăși inocența și inviolabilitatea ta atât de enigmatică; tu insultai pur și simplu, fără să-ți faci vreun scrupul, și în același timp condamnai vorbele de insultă rostite de alții și le interziceai altora să le folosească.

Asemenea insulte tu le întăreai cu amenințări care se refereau și la mine. Groaznică era de pildă pentru mine asta: „Te rup în bucăți ca pe un pește“;

știam că n-avea să urmeze nimic rău (deși când eram copil n-aveam de unde s-o știi), dar amenințarea asta corespundea aproape întru totul cu felul în care-mi reprezentam eu forța, puterea ta, încât aproape te credeam capabil s-o faci. Însăpământător era și când alergai urlând în jurul mesei să-l prinzi pe vreunul din noi; evident, nu voiai să-l prinzi, ci te prefăceai, iar mama trebuia să intre în joc pretinzând până la urmă că ne scapă ea. Și încă o dată – așa i se părea copilului – mai rămâneam în viață doar prin mila ta, și ne duceam traiul mai departe doar ca un dar nemeritat primit din partea ta. Mai erau apoi și amenințările pentru urmările neascultării noastre. Când începeam să fac un lucru care nu-ți plăcea ție, și tu mă amenințai cu nereușita, evlavia mea față de părerea ta era atât de mare, încât nereușita era inevitabilă, chiar dacă se producea poate mai târziu. Mi-am pierdut încrederea în propriile mele fapte. Eram șovăielnic, plin de îndoieli. Cu cât mă făceam mai mare, cu atât aveai la dispoziție mai mult material ca să-mi dovedești nevrednicia mea; și treptat, în anumite privințe, ajungeai să ai cu adevărat dreptate. Și iarăși mă feresc să afirm că eu am ajuns așa doar prin tine; tu ai consolidat doar ceea ce exista deja, dar ai

consolidat asta atât de bine, tocmai pentru că, față de mine, tu erai foarte puternic și ți-ai folosit toată puterea în direcția aceasta.

Deosebită încredere aveai în educația prin ironie, ea corespundea cel mai bine superiorității tale asupra mea. Admonestarea căpăta de obicei din partea ta forma aceasta: „Nu poți să faci și tu așa? Probabil că înseamnă să-ți cer prea mult? Firește, tu n-ai timp de-așa ceva!“ și altele asemenea. Și fiecare din întrebările astea era însoțită de un râs rău și de o expresie răutăcioasă a feței. Într-un fel, celălalt era pedepsit înainte de a-și fi dat seama că făcuse ceva rău. Înnebunitoare erau și punerile la punct în care era vorba de mine la persoana a treia, cu alte cuvinte nu eram socotit vrednic nici măcar de cuvinte mânioase; de pildă, când, formal, i te adresai mamei, însă în realitate stăteai de vorbă cu mine, care eram așezat acolo, alături: „Firește, așa ceva nu puteam să-l rugăm pe domnul fiul nostru să facă“ și-așa mai departe. (Iar aceasta a avut drept corolar că mai târziu eu nu mai îndrăzneam, de pildă, și din obișnuință apoi nici nu mă mai gândeam să te întreb ceva direct pe tine, când era mama de față. Era mult mai puțin primejdios pentru copilul care eram s-o întreb despre tine pe mama, care era așezată alături de

tine, acolo, și deci o întrebam pe mama: „Ce mai face tata?“, și în felul acesta mă asiguram în fața surprizelor.) Firește, erau și cazuri când eram de acord chiar și cu cea mai crâncenă ironie, anume când se adresa altcuiva, de pildă lui Elli, pe care am fost supărat ani de zile. Era pentru mine o sărbătoare a răutății și a bucuriei malițioase când, aproape la fiecare masă, era vorba despre ea la modul acesta: „Uită-te la ea, grășana, trebuie să stea la zece metri de masă“, și pe urmă, tu, pe scaunul tău, cu o răutate fără nici o urmă de ironie binevoitoare sau de bună dispoziție, ci, dimpotrivă, ca un dușman îndârjit, căutai s-o imiți, exagerând cum ședea ea în chipul cel mai respingător la masă. Cât de adesea au trebuit să se fi repetat astea și altele asemenea, și cât de puțin ai obținut tu în realitate cu asemenea procedee. Cred că explicația stă în faptul că acea cheltuială de mânie și de răutate părea să nu fie în nici un fel de raport direct cu situația în sine, și nu aveai deloc simțământul că mânia ta ar fi provenit dintr-un fleac ca acela că Elli ședea departe de masă, ci că mânia ta, în toată amploarea ei, era în tine dinainte și nu lua decât din întâmplare faptul acesta ca prilej pentru a izbucni. Și cum eram convins că un astfel de prilej s-ar fi găsit oricum,

nici nu mă mai supravegheam prea mult, obișnuindu-mă cu amenințările astea continue, și treptat deveneam aproape sigur că n-avea să se ajungă chiar la bătaie. Ajunsesem astfel un copil posomorât, neatent, neascultător, mereu cu gândul la fugă, mai ales retras în mine însumi. Și astfel sufereai tu, sufeream și noi. Din punctul tău de vedere aveai perfectă dreptate când, cu dinții strânși și cu un râs sardonice, același cu care prilejuiseși pentru întâia dată copilului de atunci închipuirile lui despre iad, obișnuiai să spui pe un ton amar (așa cum ai făcut acum în urmă, când ai primit nu știu ce scrisoare de la Constantinopol) – „Frumoasă adunătură!“.

Ceea ce părea cu totul nepotrivit în atitudinea față de copiii tăi erau momentele – care se iveau foarte des – când îți plângeai singur de milă în public. Recunosc faptul că pe vremea copilăriei (mai târziu poate că lucrurile s-au schimbat) nu aveam nici un fel de înțelegere în această privință, și nu-mi dădeam seama defel cum te-ai fi putut aștepta să găsești compătimire. Tu erai cu adevărat uriaș în toate privințele; ce putea să-ți pese ție de compătimirea noastră, sau chiar de ajutorul nostru? Ajutorul acesta ar fi trebuit la drept vorbind să-l disprețuiești, așa cum ne disprețuiai pe noi

atât de adesea. Nu credeam deci că ești sincer atunci când te plângeai astfel și căutam cine mai știe ce intenție ascunsă în spatele acestor tânguieri. De-abia mai târziu am înțeles că tu sufereai sincer, foarte mult într-adevăr, din cauza copiilor tăi; atunci însă, când aceste tânguieri ar fi trebuit să găsească o simpatie copilărească, deschisă, fără reținere, gata să-și ofere ajutorul, ele mi se păreau, iarăși, doar niște mijloace prea emfatice de educare, de umilire, și ca atare nu foarte convingătoare, având în schimb efectul secundar că acel copil care eram eu ajunsese să se deprindă să nu mai ia foarte în serios înseși lucrurile pe care ar fi trebuit, tocmai, să le ia în serios.

Din fericire existau însă și excepții, oricum, mai ales atunci când sufereai în tăcere, și dragostea și bunătatea înfrângeau cu puterea lor tot ceea ce le stătea împotrivă și mă cucureau de-a dreptul. E adevărat, asta se întâmpla rar, dar era minunat. De pildă, când, în primii ani, în timpul căldurilor de vară te vedeam, în primele ceasuri ale după-amiezii, așipind la birou, învins de oboseală, cu cotul rezemat de pupitru, sau duminicile când veneai încălzit de la lucru să ne faci câte o vizită nouă, celor plecați în vacanță; sau atunci când mama a fost grav bolnavă și te-am văzut cutremurat tot de plâns, cum te agățai de rafturile

bibliotecii; sau când am fost eu ultima oară bolnav și tu ai intrat încet la mine, în camera Ottlei, și te-ai oprit în prag întinzându-ți doar gâtul ca să mă vezi zăcând în pat și, temându-te să nu mă tulburi, mi-ai făcut doar semn cu mâna. În asemenea ocazii mă întindeam în pat și plângeam de bucurie, și plâng iarăși și acum când îți scriu asta.

Foarte rar ai chiar și un fel frumos de a surâde, un surâs liniștit, mulțumit, bun, care poate să-l facă pe cel căruia îi e adresat să se simtă fericit fără rezerve. Acum nu-mi amintesc ca vreodată să-mi fi fost adresat mie direct un asemenea surâs pe vremea când eram copil, dar trebuie totuși să se fi întâmplat, căci de ce mi l-ai fi refuzat pe vremea aceea când eu păream încă nevinovat și eram marea ta speranță? Și totuși, chiar și asemenea impresii liniștitoare n-au avut până la urmă alt rezultat decât să mă facă în și mai mare măsură conștient de propria mea vinovăție și să facă lumea și mai de neînțeleș pentru mine.

Mai bine să mă restrâng însă doar la fapte și la efectele lor de durată. Pentru a mă putea afirma cât de cât în fața ta, în parte și ca un fel de răzbunare, am început curând să observ, să adun, să exagerez micile detalii ridicole pe care le remarcam la tine. Cum, de pildă, te lăsași ușor orbit

de persoane doar în aparență mai presus decât tine, ca după aceea să poți povesti, iarăși și iarăși, despre cine știe ce consilier imperial sau altul asemenea lui (pe de altă parte astfel de lucruri îmi făceau rău, anume că tu, tatăl meu, credeai că ai nevoie de asemenea confirmări mărunte ale propriei tale valori și te mândreai cu ele). Sau îți observam preferința pentru anumite expresii obscene, pe care le pronunțai cu glas cât mai puternic și de care râdeai apoi, ca și cum ai fi spus ceva deosebit de spiritual, în vreme ce nu era vorba decât de vreo obscenitate mărunță, banală (în același timp asta reprezenta pentru mine și o manifestare, de care mie mi se făcea rușine, a forței tale vitale). Existau, desigur, o mulțime de observații de felul acesta, și eu eram fericit să le fac, erau pentru mine prilejuri de șușoteli și glume; uneori tu băgai de seamă, te enervai, le luai drept semne de răutate, de lipsă de respect, însă, crede-mă, ele nu reprezentau pentru mine decât un mijloc, chiar dacă unul nepotrivit, de autoapărare, erau glume de felul celor care se spun despre zei și regi, glume care nu numai că sunt compatibile cu respectul cel mai adânc, ci chiar izvorăsc dintr-un asemenea respect.

De altfel, tu însuși, ținând seama de situația similară în care te aflai față de mine, ai încercat o astfel de autoapărare. Căpătaseși obiceiul să subliniezi cât de exagerat de bine îmi mergea mie și cât eram eu de bine tratat. Asta e adevărat, însă nu cred că, în împrejurările date, lucrul mi-ar fi fost cu adevărat de folos.

E adevărat că mama era nesfârșit de bună cu mine, însă pentru mine totul era în relație cu tine, adică într-o relație deloc bună. Mama juca fără să-și dea seama rolul hăitașului într-o vânătoare. Chiar dacă, în cazul cel mai improbabil, metodele tale de educare ar fi reușit, din resentiment, din repulsie, sau chiar din ură, să mă facă să stau pe propriile mele picioare, mama anula totul prin bunătatea ei, prin vorbele ei rezonabile (în confuziile copilăriei mele ea era imaginea originară a rațiunii), prin apeluri în favoarea mea, și eram iarăși atras în cercul tău, din care poate că altminteri, spre folosul tău și al meu, m-aș fi smuls. Sau se întâmpla că nu se ajungea la nici o împăcare reală, că mama mă apăra de tine în taină, îmi dădea ceva pe ascuns, îmi permitea ceva, și atunci față de tine eram iarăși ființa furișă, înșelătorul, vinovatul conștient de propria culpă, cel care, din pricina propriei nimicnicii, nu poate

ajunge decât prin înșelăciune la ceea ce consideră el că e dreptul lui. Firește, m-am obișnuit atunci să caut pe asemenea căi furișe chiar și ceea ce, din chiar punctul meu de vedere, n-aveam nici un drept să capăt. Și asta însemna iarăși accentuarea sentimentului meu de vinovăție.

E de asemenea adevărat că nu s-ar putea spune că m-ai bătut vreodată. Însă țipetele, felul în care te înroșeai la față, în care îți desfăceai în grabă bretelele și le așezai la îndemână pe speteaza scaunului însemnau pentru mine ceva aproape mai rău decât bătaia. Era ca și cum ai fi dus pe cineva la spânzurătoare. Dacă te spânzură cu adevărat, mori și totul s-a terminat. Când însă trebuie să asigți și la toate pregătirile pentru spânzurătoare, și când abia din clipa când ștreangul îți atârână în fața ochilor afli că ai fost grațiat, atunci s-ar putea întâmpla să suferi de pe urma acestei experiențe toată viața. Pe lângă asta, din numeroasele împrejurări când, după opinia ta limpede exprimată, aș fi meritat bătaia și scăpam în ultimul moment din milă, se acumula un sentiment și mai mare al propriei vinovății. Din orice unghi aș fi privit lucrurile, îți rămâneam ție îndatorat.

Dintotdeauna mi-ai reproșat (fie când eram singur, fie în fața altora, căci nu ești deloc sensibil

la ceea ce ar putea să-i umilească pe alții, și treburile care-i privesc pe copiii tăi au fost totdeauna de domeniul public) că, mulțumită muncii tale, am trăit fără să duc lipsă de nimic, în tihnă, la căldură, în belșug. Mă gândesc la observații care ar fi trebuit să lase literalmente brazde în creierul meu, cum ar fi: „Încă de la șapte ani, eu trebuia să bat satele din jur cu roaba“, „Noi eram nevoiți să dormim cu toții într-o singură cameră“, „Ziceam că suntem norocoși dacă aveam niște cartofi de mâncare“, „Ani de zile, pentru că n-aveam să pun pe mine ceva mai gros, am avut iarna răni deschise la picioare“, „Încă de mic am fost obligat să mă duc la lucru la Pilssek“, „De-acasă n-am primit niciodată nimic, nici când eram militar, ba chiar trimiteam eu bani acasă“, „Și cu toate astea – cu toate astea, tata a fost pentru mine totdeauna tata. Cine mai știe de așa ceva astăzi! Ce știi copiii de azi? Nimeni n-a trecut prin ce am trecut eu! Mai înțelege astăzi asta vreun copil?“ În alte împrejurări, asemenea povestiri ar fi putut fi un excelent mijloc de educație, ar fi putut să te îmbărbăteze și să te întărească să înduri suferințe și lipsuri la fel ca cele prin care a trecut tatăl tău. Însă tocmai asta nu voiai tu, situația se schimbase ca urmare a străduințelor și muncii tale, nu

mai exista prilejul ca alții să se remarce așa cum o făcuseși tu. Un asemenea prilej ar fi trebuit creat cu forța, prin răsturnarea stărilor de lucruri, ar fi trebuit să fug de acasă (presupunând că aş fi avut fermitatea și forța pentru așa ceva și că mama, din partea ei, n-ar fi lucrat cu alte mijloace împotriva unei astfel de soluții). Însă toate acestea tu nici nu le doreai de fapt, calificai starea de lucruri drept necunoștință, extravagantă, neascultare, trădare, nebunie. Așadar, în timp ce pe de-o parte prin exemple, povestiri și umiliri mă ispiteai într-acolo, pe de altă parte îmi interziceai cu toată tăria o asemenea cale. Altminteri ar fi trebuit de exemplu, lăsând la o parte circumstanțele secundare, să fi fost de-a dreptul încântat de aventura Ottlei la Zürau. Ea a vrut să se ducă la țară, în locurile de unde veneai și tu, voia să muncească și să îndure lipsuri, întocmai ca tine odinioară, nu voia să se bucure de succesele muncii tale, întocmai cum și tu ai rămas independent de tatăl tău. Erau acestea niște intenții chiar atât de îngrozitoare? Atât de îndepărtate de exemplul și învățăturile tale? Foarte bine, intențiile Ottlei au dat greș în practică până la urmă, au fost poate chiar cam ridicole, aplicate cu prea multă larmă, n-a avut destulă considerație

pentru părinții ei. A fost însă oare cu totul și cu totul vina ei, nu și vina împrejurărilor și mai ales a faptului că tu i-ai rămas atât de străin? Era ea cumva (așa cum ai încercat să te convingi singur mai târziu) la prăvălie mai puțin înstrăinată de tine decât după aceea la Zürau? Și n-ai fi avut tu în mod cert puterea (presupunând că te-ai fi putut convinge să o faci) ca prin încurajare, prin sfaturi și prin supraveghere, poate pur și simplu dând dovadă de răbdare, să faci să iasă ceva foarte bun din aventura asta?

În legătură cu asemenea experiențe obișnuiai să spui, ca un fel de glumă amară, că ne merge prea bine. Însă într-un anume sens o glumă ca asta nici nu mai e glumă. Lucrurile pentru care tu a trebuit să te lupți noi le primeam de-a gata, din mâna ta, însă lupta pentru cele ce țineau de viața exterioară, lupta care ție ți-a fost de la început deschisă, și de care firește nici noi nu suntem scutiți, noi a trebuit s-o ducem abia mai târziu, la vârsta maturității, însă atunci doar cu forțele unor copii. Nu spun că situația noastră este din cauza asta în mod necesar mai nefavorabilă decât a fost a ta, este mai degrabă, după toate probabilitățile, deopotrivă cu a ta (și, oricum, circumstanțele în privința aceasta nu se compară),

numai dintr-un singur punct de vedere suntem noi în dezavantaj, și anume că nu ne putem fâli cu nefericirea noastră și nu putem umili pe nimeni cu ea, așa cum ai făcut tu cu nefericirea ta. Și nici nu neg că mi-ar fi fost posibil să mă fi bucurat cu adevărat de roadele muncii tale uriașe și încununate de succes, că aș fi putut să le valorific și să le sporesc spre bucuria ta, dar și aici mi-a stat împotriva înstrăinarea care exista între noi. Puteam să mă bucur de ceea ce-mi dădeai tu, însă numai cu rușine, cu oboseală, cu starea asta de slăbiciune, cu conștiința propriei mele vinovății. Și din cauza asta nu-ți puteam fi recunoscător pentru toate altfel decât este în general recunoscător un cerșetor, și în nici un caz prin faptele mele.

O altă urmare vizibilă a întregii tale educații a fost că am fugit de tot ceea ce, chiar de departe, îmi aducea aminte de tine. În primul rând, prăvălia. Prăvălia în sine, mai ales pe vremea când eram încă un copil, mai ales câtă vreme a fost un magazin popular, ar fi trebuit să mă facă să mă simt bine în ea, era atât de plină de viață, frumos luminată seara, vedeam, auzeam multe, puteam să mai dau ici și colo o mână de ajutor, să mă fac remarcat, și mai ales puteam să te admir pe tine, cu splendidele tale talente negustorești,

cum vindeai marfa, cum îi serveai pe clienți, cum schimbai glume cu ei, cât de neobosit știai să decizi prompt în situațiile îndoielnice și așa mai departe; chiar și felul în care făceai un pachet sau deschideai o ladă era un spectacol demn de urmărit, iar lucrurile astea, toate adunate la un loc, nu reprezentau defel cea mai proastă școală pentru un copil. Însă tu, tu ai reușit treptat să faci din mine un copil speriat, amenințat din toate părțile, iar prăvălia și tu însuși v-ați contopit în ochii mei, apărându-mă, și nu m-am mai simțit în largul meu nici în prăvălie. Lucrurile pe care acolo le luasem la început ca firești mă chinuiau, mă făceau să-mi fie rușine, mai ales felul în care te comportai tu cu personalul. Nu știi, poate că în majoritatea locurilor, tratamentul lor era același (la Assicurazioni Generali, de pildă, pe vremea mea, situația era într-adevăr asemănătoare, și acolo i-am explicat directorului demisia mea – nu chiar întru totul conform adevărului, dar nici cu totul mințindu-l – prin faptul că nu mai puteam suporta insultele, care de altfel nici nu se îndreptau direct împotriva mea; eram prea sensibil în privința aceasta și resimțeam asemenea lucruri într-un mod prea dureros încă de acasă), numai că ce se petrecea la alte firme nu mă preo-

cupa pe vremea când eram copil. Pe tine însă te auzeam și te vedeam în prăvălie țipând, înjurând, mâniindu-te, așa cum, după părerea mea pe atunci, nu se putea întâmpla nicăieri în toată lumea. Și nu numai insultele și înjurăturile, ci și celelalte feluri de a-ți exercita tirania. Cum, de pildă, azvârleai jos de pe teighea, cu câte un brânci, mărfurile pe care nu voiai să le amesteci cu celelalte – doar faptul că-ți pierdeai cu totul cumpătul de furie te mai scuza puțin – și vânzătorul trebuia să le ridice de pe jos. Sau felul în care vorbeai întotdeauna despre unul din vânzători, care era bolnav de plămâni: „Să crape nenorocit odată câinele ăsta schilod“. Pe angajați îi numeai „dușmani năimiți“ și asta și erau, însă mai înainte ca ei să fi fost așa ceva tu erai cel care mie mi se părea că e „dușmanul care-i năimește“. Acolo am învățat eu o lecție foarte importantă, și anume că tu puteai fi nedrept; pe pielea mea n-aș fi deprins-o atât de repede, căci se strânsese prea mult simțământ din acesta al propriei vinovății care să-ți dea ție dreptate; însă acolo era vorba, după părerea mea de copil, pe care mai târziu am ajuns firește să mi-o corectez puțin, dar nu prea mult, de oamenii străini care lucrau totuși pentru noi și care din cauza aceasta trebuiau să trăiască într-o

spaimă constantă în fața ta. Sigur, exageram, și anume pentru că porneam de la premisa că influența ta asupra celorlalți era la fel de înfricoșătoare ca asupra mea. Dacă ar fi fost chiar așa, sigur că ei n-ar mai fi putut să trăiască mai departe; cum însă erau oameni în toată firea, cu nervii în regulă, se scuturau fără greutate de insultele acestea, încât până la urmă ele ți-au făcut ție mult mai rău decât lor. Pentru mine însă, prăvălia a devenit un loc de nesuportat, îmi amintea în prea mare măsură de relațiile mele cu tine; făcând abstracție cu totul de interesele firmei și de mania ta de a domina, tu erai ca om de afaceri într-o atât de mare măsură superior tuturor celor care-și făcuseră vreodată ucenicia la tine, încât, oricât și-ar fi dat ei osteneala, nu reușeau să te mulțumească; și, în mod necesar, la fel de nemulțumit trebuia să fii veșnic de mine. Din cauza asta eram și eu, cu necesitate, de partea personalului; de altfel și din cauză că, terorizat de spaimă, nu înțelegeam cum de poți să insulti și să umilești astfel un străin, încât, înfricoșat, căutam să-i împac pe salariații tăi, care după părerea mea trebuie să fi fost grozav de indignați, să-i împac cu tine, cu familia noastră – și asta mai ales gândindu-mă la propria mea securitate. Pentru

așa ceva însă nu mai era de ajuns o comportare obișnuită, decentă față de personal, nici chiar o comportare modestă; mai degrabă trebuia să fiu umil, nu numai să fiu eu cel dintâi care salută, ci chiar pe cât posibil să preîntâmpin întoarcerea salutului. Și chiar dacă eu, o persoană cu totul lipsită de importanță, le-aș fi lins lor picioarele, asta tot n-ar fi însemnat o compensație pentru felul în care tu, stăpânul, îi tiranizai. Relațiile acestea în care intram eu cu semenii mei își făceau simțită influența și în afara prăvăliei și chiar și mai departe, mai târziu, în viitor (ceva asemănător, dar nu într-un fel chiar atât de primejdios și de profund cum e cazul cu mine, explică și preferințele Ottlei de a se asocia cu oamenii săraci, felul în care ea preferă să stea laolaltă cu servitoarele – lucru care pe tine te enervează atât – și încă altele asemenea). Până la urmă aproape mi se făcuse frică de prăvălie; în orice caz, ea nu mai prezenta interes pentru mine cu mult înainte de a începe să merg la gimnaziu, și prin asta m-am îndepărtat și mai mult de ea. De altfel mi se părea că prăvălia e mai presus de puterile și capacitățile mele, cu atât mai mult cu cât, cum spuneai tu însuși, aproape că ți le istovea și pe ale tale. Pe urmă ai încercat totuși (și asta mă face acum să

mă simt emoționat și să-mi fie rușine) să găsești ceva plăcut pentru mine în aversiunea mea, pentru tine totuși foarte dureroasă, față de prăvălie, față de munca ta, susținând că mi-ar lipsi simțul afacerilor, că eu aș avea preocupări mai înalte și așa mai departe. Mama se bucura, firește, de o asemenea explicație pe care te străduiai s-o propui, și chiar și eu, în vanitatea și mizeria mea, mă lăsam influențat. Dacă însă ceea ce m-a îndepărtat de prăvălie (prăvălia asta pe care acum, dar abia acum, am ajuns s-o urăsc sincer și în fapt) ar fi fost cu adevărat, sau cel puțin în parte, asemenea „preocupări mai înalte“, ele ar fi trebuit să se exprime altfel, și nu să mă lase să înot, liniștit și timorat, prin gimnaziu și prin facultatea de drept până să ajung în cele din urmă la mal, în postura asta de funcționar.

Dacă voiam să fug de tine însă, trebuia să fug de toată familia, chiar și de mama. E adevărat, la ea puteam găsi totdeauna ocrotire, dar asta numai în legătură cu tine. Te iubea prea mult și-ți era o aliată prea credincioasă pentru a fi putut fi în mod consecvent o forță spirituală independentă în lupta pe care o ducea copilul. De fapt aici instinctul copilului nu s-a înșelat, căci pe măsură ce treceau anii mama era tot mai strâns legată

de tine; și dacă, în ce o privea pe ea, își apăra propria independență în cele mai stricte limite, și făcea asta cu delicatețe și la drept vorbind fără să te rănească pe tine, cu anii a ajuns să-ți preia, să accepte orbește, la modul sentimental mai mult decât rațional, judecățile și condamnările în ce privește copiii, mai ales în cazul, oricum mai dificil, al Ottlei. Firește, trebuie să ținem seama cât de chinuitoare și istovitoare era poziția mamei în familia noastră. Trudea și la prăvălie, și în gospodărie, suferea în mod îndoit de orice boală din familie, însă cel mai mult avea de îndurat în situația ei de mijlocitor între noi și tine. Tu ai fost totdeauna afectuos și atent cu ea, însă în privința aceasta ai cruțat-o la fel de puțin cât am cruțat-o și noi. Cu toții am chinuit-o fără milă, tu din partea ta, noi dintr-a noastră. Era doar o diversiune, nu eram rău intenționați – nu ne era gândul decât la lupta pe care o duceam, tu cu noi, noi cu tine, și cu toții ne descărcam pe mama. Și, firește, asta nu contribuia cu nimic la educația noastră, a copiilor, adică felul în care tu – bineînțeles fără să ai vreo vină – o chinuiai pe ea gândindu-te la noi. În aparență asta justifică și comportarea noastră, în alte privințe, cu totul de nejustificat față de ea. Cum a mai suferit ea,

din partea noastră în legătură cu tine, și din partea ta în legătură cu noi, fără să mai punem la socoteală și cazurile când tu aveai dreptate, pentru că ea ne răsfăța, chiar dacă acest „răsfăț“ s-ar fi putut să nu fie uneori decât o reacție tăcută, inconștientă, împotriva sistemului tău de gândire! Firește, mama n-ar fi fost în stare să îndure toate acestea dacă nu și-ar fi găsit puteri în dragostea pentru noi toți, în fericirea pe care i-o procura dragostea noastră.

Surorile nu erau de partea mea decât până la un punct. Cea mai fericită în relațiile cu tine a fost Valli. Fiind cea mai aproape de mama, și se supune ție întocmai ca și ea, fără multă osteneală și fără să sufere prea mult. Și tocmai pentru că te făcea să te gândești la mama, și tu te purtai parcă mai prietenos cu ea, cu toate că în ea era prea puțin din spiritul familiei Kafka. Dar poate că tocmai asta îți convenea; acolo unde nu era nimic din Kafka, nici chiar tu nu ai fi putut pretinde așa ceva, și nici nu aveai – ca în cazul nostru, al celorlalți – simțământul că pierdeai ceva acolo, ceva care ar fi trebuit salvat, fie chiar și cu forța. De altfel tu nu ai apreciat niciodată în mod deosebit spiritul acesta Kafka în măsura în care-l găseai exprimat în femei. Poate că relațiile lui

Valli cu tine ar fi ajuns și mai prietenoase dacă noi ceilalți nu le-am fi stânjenit întru câtva.

Elli este singurul exemplu al unei reușite aproape totale a încercărilor de ruptură, de evadare din cercul tău. Câtă vreme era copil, de la ea m-aș fi așteptat cel mai puțin la asta. Era în fond un copil greoi, obosit, timid, ascuns, complexat, lingușitor, răutăcios, leneș, lacom, avar, aproape că-mi venea greu să mă uit la ea, cu atât mai puțin să stau de vorbă cu ea, până într-atât mă făcea să mă gândesc la mine însumi, până într-atât era de supusă fascinației sistemului tău de educație. Mai ales avariția ei era pentru mine respingătoare, căci eu însumi am, dacă se poate chiar într-o măsură și mai accentuată, defectul acesta. Avariția este unul dintre cele mai sigure indicii ale unei adânci nefericiri; eu, în ce mă privește, eram atât de puțin sigur de orice, încât simțeam că nu stăpânesc cu adevărat decât ceea ce strângeam în mâini sau apucasem să bag în gură, sau cel puțin eram pe cale să stăpânesc astfel; iar ea, fiind într-o stare de spirit asemănătoare, tocmai asta îmi smulgea mie cu cea mai mare plăcere. Însă toate acestea s-au schimbat atunci când, încă tânără fiind – și acesta e lucrul cel mai important –, a plecat de-acasă, s-a măritat, a făcut copii, a ajuns

o ființă veselă, fără griji, curajoasă, generoasă, altruistă, plină de speranță. E de necrezut aproape cum tu nici n-ai remarcat de fapt această schimbare, și în orice caz nici n-ai prețuit-o cum merita, atât erai de orbit de resentimentul pe care l-ai avut dintotdeauna față de Elli, și pe care îl ai și acum, neschimbat, numai că acest resentiment a devenit acum mult mai puțin actual, căci Elli nu mai locuiește cu noi, în plus dragostea ta pentru Felix și afecțiunea ta pentru Karl l-au făcut mai puțin important. Doar Gerti mai trebuie să sufere din când în când din cauza acestui resentiment.

Despre Ottla de-abia îndrăznesc să scriu, și știu că făcând asta pun sub semnul întrebării tot efectul pe care l-aș putea spera de la această scrisoare. În împrejurări obișnuite, adică atâta vreme cât ea nu îndură vreun necaz sau nu trece prin vreo primejdie deosebită, tu n-ai față de ea decât ură; tu însuși mi-ai mărturisit că, după părerea ta, ea te face să suferi și te rănește în mod conștient și deliberat iarăși și iarăși, și că, în timp ce tu suferi din cauza ei, ea se simte mulțumită și se bucură de asta. E deci un soi de diavol. Ce înstrăinare monstruoasă, mai adâncă decât cea dintre tine și mine, trebuie să se fi produs între

tine și ea pentru a fi cu puțință o asemenea neînțelegere monstruoasă. Ea este atât de departe de tine, încât abia o mai vezi în locul ei, acolo unde presupui tu că se află ea, o fantomă. Recunosc acum că, în privința ei, ai avut mult de furcă. Eu însumi nu înțeleg pe de-a-ntregul cazul acesta atât de complicat, însă, oricum ar sta lucrurile, aici a fost ceva reprezentat de un exemplar din familia Löwy, înarmat cu cele mai bune arme ale tribului Kafka. Între noi doi nici n-a fost, la drept vorbind, o luptă; eu am fost repede și cu totul înfrânt; ce a mai rămas a fost doar fuga din fața ta, amărăciunea, tristețea, frământarea lăuntrică. Însă voi doi ați fost totdeauna doi dușmani combatanți, mereu cu forțe proaspete, mereu în putere. Era un spectacol deopotrivă măreț și deprimant. Sigur că la început ați fost foarte aproape unul de altul, căci și astăzi Ottla este, dintre noi patru, poate reprezentarea cea mai pură a căsătoriei tale cu mama, a forțelor care s-au legat acolo laolaltă. Nu știi ce anume a nimicit între voi fericirea armoniei dintre tată și copil, pot doar să-mi închipui că evoluția a fost asemănătoare cu cea din cazul meu. Din partea ta, tirania firii tale, din partea ei, sfidarea, sensibilitatea, simțul dreptății, neliniștea tipică a celor

din familia Löwy, și toate intensificate încă de conștiința forței celor din familia Kafka. Poate că și eu am influențat-o, însă nu din proprie voință, ci prin simplul fapt al prezenței mele. De altfel, ea a intrat ultima în raportul de forțe deja stabilit și a putut să judece singură amplul material care-i sta la dispoziție. Pot chiar să-mi închipui că, în sinea ei, a ezitat o vreme dacă să ți se arunce ție în brațe, sau în brațele adversarilor tăi, și e limpede că atunci tu ai greșit în ceva, nu ai făcut ce trebuia și în felul acesta ai respins-o. Însă dacă lucrul acesta ar fi fost posibil, voi ați fi fost o pereche superbă în armonia dintre voi. E adevărat că astfel eu aș fi pierdut o aliată, însă privilegiul pe care mi-ați fi oferit-o voi doi m-ar fi răsplătit din belșug, și poate că și tu, în fericirea asta nesperată de a găsi satisfacție deplină cel puțin într-unul din copiii tăi, te-ai fi schimbat în avantajul meu. Oricum, toate acestea sunt astăzi doar un vis. Ottla nu mai are nici o legătură cu tatăl ei, trebuie să-și caute singură drumul, ca și mine, și cum ea are – mai mult decât mine – încredere, siguranță de sine, sănătate, nu-și face prea multe griji, în ochii tăi ea este mai rea și mai trădătoare decât mine. Înțeleg asta; în ochii tăi ea nu poate fi altfel. Chiar și ea e în stare să

se vadă pe sine însăși cu ochii tăi, poate să simtă împreună cu tine suferințele tale și din cauza asta poate să fie – nu deznădăjduită, deznădejdea e specialitatea mea – poate să fie însă foarte tristă. E drept că, aparent în contradicție cu ceea ce-ți spun eu aici, tu ne vezi adesea stând împreună, șoptind laolaltă, râzând, uneori ne auzi că te pomenim. Ai atunci impresia că am fi niște conspiratori nerușinați, complotând împotriva ta. Frumoși conspiratori! Tu ai fost, într-adevăr, una din temele principale ale conversațiilor dintre noi, precum și ale gândurilor noastre, însă, sincer ți-o spun, nu ca să născocim ceva împotriva ta stăm noi laolaltă, ci pentru a discuta, cu toată încordarea, în glumă, serios, cu dragoste, cu resentiment, cu mânie, cu împotrivire, cu supunere, cu simțământul vinovăției, cu toate puterile minții și ale inimii, procesul acesta înspăimântător care dăinuie între noi și tine, pentru a-l analiza în toate amănuntele, în toate privințele, cu toate prilejurile, de departe și de aproape, procesul acesta în care tu susții întotdeauna că trebuie să fii judecător, în vreme ce tu însuși, cel puțin în cea mai mare parte a timpului (și aici las bineînțeles calea deschisă pentru toate erorile pe care le-aș putea săvârși eu),

ești o parte la fel de vulnerabilă și de orbită ca și noi.

Un exemplu, elocvent în complexul întregului, al efectului pe care l-au avut mijloacele tale de educație a fost Irma. Pe de o parte, ea era o străină, un om în toată firea, când a intrat în prăvălia ta, și care a avut de-a face cu tine mai ales ca șef al ei, a fost deci supusă influenței tale doar parțial și la o vârstă când i se putea împotrivi; pe de altă parte, era însă și rudă de sânge cu noi, respecta în tine pe fratele tatălui ei, și tu aveai asupra ei o putere cu mult mai mare decât cea a unui simplu șef. Cu toate acestea, ea, care cu trupul ei firav era totuși atât de eficientă, de inteligentă, de silitoare, de modestă, de demnă de încredere, de lipsită de egoism, de credincioasă, ea care te iubea ca unchi și te respecta ca șef, ea care s-a afirmat în alte locuri de muncă și înainte și după asta, nu a fost o funcționară foarte bună pentru tine. Față de tine – firește împinsă la asta și de noi – ea s-a situat aproape în postura în care erau și copiii tăi, iar forța firii tale, covârșitoare, a fost atât de mare, încât a născut și în ea (oricum doar față de tine și fără să-i pricinuiască bietului copil o suferință prea adâncă) uitare, neglijență, un soi de umor sinistru, poate chiar

și puțin resentiment, în măsura în care era ea în stare de așa ceva; iar la asta nu mai adaug și că era bolnăvicioasă, că nici în alte privințe nu era prea fericită, apăsată cum era de viața ei familială necăjită.

Lucrul semnificativ în ce privește relațiile tale cu ea l-ai rezumat tu însuși într-o remarcă devenită pentru noi clasică, aproape blasfematoare, dar elocventă tocmai pentru candoarea cu care tratezi tu oamenii: „Răposata mi-a lăsat moștenire o adevărată porcărie“.

Aș mai putea descrie și alte domenii ale influenței tale și ale luptei împotriva ei, însă aici aș intra pe un teren nesigur și ar trebui să creez eu detalii, și pe lângă aceasta, tu, cu cât te îndepărtezi mai mult de prăvălie și de familie, cu atât ești mai prietenos, mai maleabil, mai politicoș, mai îndatoritor, mai simpatic (vreau să spun chiar și în comportarea ta exterioară), tot așa cum, de pildă, un dictator când se găsește în afara granițelor țării sale nu mai are nici un motiv să fie mereu tiranic și poate să se arate prietenos chiar și cu oamenii cei mai de rând. Și într-adevăr, în fotografiile de grup de la Franzensbad de pildă, te înfățișezi totdeauna atât de impunător și de binedispus printre oamenii aceia mărunți și

posomorâți, asemenea unui rege în călătorie. De aici ar fi putut și copiii să obțină anumite avantaje, dacă ar fi fost însă în stare să înțeleagă asta – ceea ce în copilărie era cu neputință – și eu de exemplu n-aș mai fi trăit în inelul cel mai lăuntric, mai strâns, mai copleșitor al influenței tale, așa cum am trăit în realitate.

Prin asta nu numai că am pierdut sentimentul vieții de familie, cum îi spui și tu; ci, dimpotrivă, mai aveam un asemenea sentiment, însă în sens negativ, privind mai ales desprinderea de tine (care, firește, n-avea să fie niciodată totală). Însă dacă așa ceva e posibil, relațiile cu cei din afara familiei au avut și mai mult de suferit de pe urma influenței tale. Te înșeli total dacă-ți închipui că eu fac orice din dragoste și din încredere pentru alții, iar pentru tine și pentru familie nu fac, din răceală și din psihologie de trădător, nimic. Ți-o repet pentru a zecea oară: aș fi ajuns probabil și altminteri un om timid și nervos, însă de acolo și până la ceea ce am ajuns cu adevărat e un drum lung și întunecos. (Până aici, în scrisoarea aceasta am trecut relativ puține lucruri în mod deliberat sub tăcere, dar acum și mai târziu va trebui să păstrez tăcerea asupra unora pe care mi-ar fi greu să ți le mărturisesc și să mi le mărturisesc și mie.

Îți spun asta ca să nu crezi, atunci când imaginea se va arăta în general, ici-colo, neclară, că asta s-ar datora faptului că nu am dovezi; mai degrabă există dovezi care ar putea face toată imaginea insuportabil de meschină. Nu e ușor să găsești linia de mijloc aici.) Ajunge de fapt să-ți amintesc de unele lucruri mai vechi. Îmi pierdusem în fața ta încrederea în mine însumi, și o înlocuisem cu un simțământ nelimitat al vinovăției. (Amintindu-mi de nemărginirea, nelimitarea acestui simțământ am scris o dată, pe bună dreptate, despre cineva: „Se teme că rușinea are să-i supraviețuiască“.) Nu mă puteam schimba dintr-odată când mă întâlneam cu alți oameni; mai degrabă ajungeam în fața lor să fiu copleșit de un simțământ și mai profund al vinovăției, pentru că, așa cum am mai spus, trebuia să repar față de ei ceea ce greșiseși tu față de ei la prăvălie, unde-mi aveam și eu partea mea de responsabilitate. În afară de asta, tu aveai întotdeauna ceva de reproșat, pe față sau pe ascuns, tuturor celor cu care eu aveam relații, și eu trebuia să repar și asta. Neîncrederea pe care tu, la prăvălie și în familie, încercai să mi-o inspiți față de cei mai mulți dintre oamenii cu care intram în contact (numește-mi un singur om care să fi fost important în vreun fel sau altul

pentru mine în copilărie și pe care tu să nu-l fi desființat cel puțin o dată cu criticile tale), pe tine nu ți se părea, în mod straniu, să te stânjenească prea mult (tu erai destul de puternic ca să-o suporti, și poate că în realitate era doar o emblemă a autocratului din tine); neîncrederea asta, care mie, copil fiind, nu mi se părea în nici un fel justificată, pentru că eu vedeam pretutindeni doar oameni excelenți, cu neputință de egalat în perfecțiunea lor, s-a transformat în neîncredere față de mine însumi și spaimă continuă în fața tuturor celorlalți. În privința asta eram sigur că nu aveam scăpare în fața lor. Că tu te-ai înșelat totuși se explică poate prin faptul că n-ai aflat, la drept vorbind, nimic despre relațiile mele cu semenii și, fiind suspicios, neîncredător și gelos (doar nu neg, nu-i așa, că în fond ții la mine?), ai presupus că trebuie să compensez altundeva lipsa vieții de familie, căci era cu neputință să trăiesc la fel și în afara casei noastre. De altfel, în privința aceasta, în timpul copilăriei, îmi găseam oarecare mângâiere tocmai în această neîncredere în propria mea judecată; îmi spuneam: „Exagerezi, iei – așa cum fac tinerii – orice fleac drept o excepție importantă“. Dar și mângâierea asta am pierdut-o

aproape cu totul mai târziu, odată cu o înțelegere mai cuprinzătoare a lumii.

Tot atât de puțin am găsit scăpare în interesul meu față de iudaism. Aici ar fi fost posibilă o scăpare sau, și mai bine, ar fi fost posibil ca noi amândoi să ne regăsim unul pe altul în iudaism, sau să fi pornit de acolo laolaltă. Dar ce iudaism a fost cel pe care l-am primit eu de la tine! În cursul anilor am ajuns să iau poziție față de această problemă în trei feluri.

Când eram copil, îmi făceam, în acord cu tine, reproșuri că nu merg mai des la templu, că nu postesc și așa mai departe. Credeam că astfel îți fac ție, nu mie, un rău și eram cuprins de simțământul vinovăției, care era întotdeauna gata să mă ia în stăpânire.

Mai târziu, ca tânăr, nu-nțelegeam cum de tu, cu nimicul pe care-l resimțeau față de iudaism, îmi făceai mie reproșuri că (măcar din pietate, cum te exprimai) nu-mi dau silința să scot și eu la iveală un nimic asemănător. Era, într-adevăr, atât cât puteam să-mi dau seama, un nimic, o glumă, nici măcar o glumă. Te duceai patru zile pe an la templu, acolo erai – și acesta era lucrul cel mai bun care s-ar fi putut spune – mai aproape de cei indiferenți decât de cei care luau lucrurile

în serios, suportai cu răbdare rugăciunile ca pe o formalitate, uneori mă uimeai arătându-mi în cartea de rugăciuni locurile de unde se recita, iar în rest, dacă venisem la templu (ăsta era principalul) puteam să mă învârtesc pe unde aveam chef. Stăteam deci acolo, doar ca să casc și să ațipesc, ceasuri întregi (nu m-am plictisit atât, mai târziu, cred, decât la orele de dans) și căutam pe cât posibil să mă distrez cu micile divertismente care se iveau, de pildă, când se deschidea Arca, ceea ce-mi aducea aminte întotdeauna de standurile de tir de la bălci, unde, când nimereai ținta, se deschidea ușa unui dulăpior, doar că de acolo ieșea întotdeauna ceva interesant, în vreme ce aici apăreau mereu aceleași păpuși vechi fără cap. De altminteri și acolo am trecut prin multe spaime, nu numai cum era de la sine înțeles, din cauza mulțimii de oameni cu care intram mai de aproape în contact, ci și pentru că o dată ai pomenit în treacăt că s-ar fi putut ca și eu să fiu strigat la Tora. Ani de-a rândul am tremurat din cauza asta. În alt fel însă n-am fost trezit niciodată cu adevărat din plictiseala mea, cel mult la Bar mizwe, dar acolo nu era vorba decât să învâț pe dinafară ceva ridicol, nu trebuia să fac altceva decât să trec un examen ridicol; iar în ce te

privește pe tine, s-au petrecut câteva incidente fără importanță, cum ar fi fost acela de a fi strigat la Tora, și constatam că te comporți bine în această împrejurare, care pentru mine era o împrejurare strict socială, sau acela al rugăciunii pentru morți, când tu rămâneai la templu, și eu eram trimis de acolo, încât, multă vreme după aceea, evident din cauză că eram scos afară, dar și din cauza lipsei unui interes real din partea mea, lucrul acesta îmi stârnea simțământul abia conștient că ar fi urmat acolo ceva necuvenit. Așa era la templu; acasă era și mai rău, aici lucrurile se mărgineau în primul rând la seara de Seder, care semăna tot mai mult cu o comedie cu adevărate crize de răs protestesc, de fapt ca urmare a influenței copiilor mai mari. (De ce trebuia să te supui acestei influențe? Doar pentru că tu o stârneai.) Asta era deci forma de credință care-mi fusese transmisă, la care se mai adăuga cel mult gestul cu care-mi arătai cu degetul pe „fiii milionarului Fuchs“, care, la sărbătorile mari, veneau cu tatăl lor la templu. Ce altceva mai bun s-ar mai fi putut face cu un asemenea material, decât să scapi de el cât mai repede cu putință, nu știi; tocmai să mă lepăd de el mi se părea atitudinea cea mai pioasă.

Mai târziu însă am început să văd lucrurile altfel și am înțeles de ce ai putut ajunge firesc să crezi că, și în privința asta, te-am trădat cu toată răutatea. Tu adusesesi din comunitatea aceea de la țară, semănând cu un ghetou, un anume element iudaic, ceea ce nu era prea mult, și din care la oraș și în timpul serviciului militar se mai pierduse ceva, însă impresiile și amintirile din tinerețe îți erau tocmai de ajuns ca să creze în jurul tău o anume atmosferă de iudaism, mai ales că nici n-aveai nevoie de prea mult ajutor în privința aceasta, căci aveai o constituție sufletească robustă și n-ai fi fost zguduit în sinea ta de scrupule religioase dacă nu s-ar fi amestecat aici în mare măsură și considerente sociale. În fond, credința care-ți conducea ție viața consta în faptul că tu credeai în justiția necondiționată a părerilor unei anumite clase sociale evreiești, și cum părerile acestea țineau de însăși ființa ta, totul se rezuma în a crede în tine însuși. Există în acestea suficient iudaism, dar ca să-l transmiți copilului tău era prea puțin, ți se scurgea printre degete când întindeai mâna să dai din el mai departe. În parte, era vorba doar de impresii din tinerețe, care nu puteau fi transmise altuia, în parte era vorba aici și de temerile stârnite de personalitatea ta atât

de temută. Era de altfel cu neputință să-l faci pe un copil, al cărui simț de observație era neobișnuit de ascuțit ca urmare a spaimii acute pe care o trăia, să înțeleagă faptul că aceste câteva fleacuri, pe care tu le trâmbițai în numele iudaismului cu o indiferență întru totul corespunzătoare lipsei lor de importanță, ar fi putut avea vreo semnificație mai înaltă. Pentru tine ele aveau sens ca niște amintiri din vremurile de demult, și din cauza aceasta ai fi vrut să mi le împărtășești și mie, însă cum ele în sine nu mai aveau nici pentru tine valoare, nu mai reușeai decât prin insistențe sau amenințări; desigur, nu aveai sorți de izbândă, iar lucrul acesta trebuia în mod necesar să te facă pe tine, care nici nu-ți dădeai seama cât era de vulnerabilă poziția ta, să fii foarte supărat pe mine din cauza încăpățânării mele aparente.

Toate acestea nu constituiau, firește, un fenomen izolat; același lucru se petrecea cu mulți dintre cei care făceau parte din această generație evreiască de tranziție, cei care emigraseră la orașe din regiunile rurale încă relativ pioase; lucrurile evoluau astfel de la sine, doar că adăugau relațiilor noastre, care și-așa nu duceau lipsă de puncte critice, încă unul îndeajuns de dureros. Sigur că

și în această chestiune trebuie să crezi, ca și mine de altfel, că nu ești în nici un fel vinovat, însă lipsa aceasta a vinovăției trebuie să ți-o explici prin firea ta și prin condițiile epocii de atunci, nu pur și simplu prin împrejurările exterioare, să nu-ți spui, cu alte cuvinte, că ai fi avut prea multă treabă și prea multe griji ca să-ți mai bați capul cu asemenea lucruri. În felul acesta obișnuiești de fapt să faci din lipsa neîndoielnică a vinovăției un reproș neîndreptățit față de alții. De altfel asemenea reproșuri pot fi foarte ușor respinse acum, ca de fiecare dată. Nu e vorba aici de vreo educație anume pe care să le-o fi dat copiilor tăi, ci doar de exemplul pe care ar fi trebuit să-l fi constituit propria ta viață; dacă iudaismul tău ar fi fost mai puternic și mai real, atunci și exemplul tău ar fi fost mai convingător; lucrul este de altfel de la sine înțeles și nu vreau să-ți fac vreun reproș, ci vreau doar să resping reproșurile tale. Ai citit acum, în vremea din urmă, amintirile din tinerețe ale lui Franklin. Adevărul este că ți le-am dat în mod intenționat să le citești, dar nu – așa cum ai remarcat tu cu ironie – din cauza aceluși mic pasaj în legătură cu vegetarianismul, ci pentru relațiile dintre autor și tatăl său, așa cum sunt descrise acolo, și pentru rela-

țiile dintre autor și fiul său așa cum reies de la sine din aceste amintiri scrise pentru fiu. Nu vreau să mai subliniez aici amănuntele.

O confirmare retrospectivă a felului cum înțeleg eu iudaismul tău am avut-o și în atitudinea ta în anii din urmă când ți s-a părut că am început să mă interesez mai mult de problemele evreiești. Cum tu ai, din principiu, aversiune față de oricare din preocupările mele, și mai ales față de natura intereselor mele, ai simțit o astfel de aversiune și în privința asta. Deși ne-am fi putut aștepta ca măcar de data aceasta să faci o mică excepție. În fond aici se manifesta un iudaism născut din propriul tău iudaism și poate se ivea astfel posibilitatea de a se ajunge la alte relații între noi. Nu neg de fapt că dacă tu ai fi manifestat interes față de ele, lucrurile acestea ar fi devenit, tocmai prin asta, îndoielnice pentru mine. Nici nu-mi trece prin cap să vreau să susțin că aș fi, în vreun fel, mai bun decât tine în această privință. Însă nici nu am ajuns la vreo probă. Prin atitudinea mea iudaismul ți-a devenit respingător, scrierile iudaice ilizibile „îți făceau scârbă“. Asta însemna poate că susțineai iudaismul așa cum mi-l arătaseși tu pe vremea copilăriei mele ca fiind singurul adevărat, dincolo de care nu mai

exista nimic. Dar ca să insiști în felul acesta e aproape inimaginabil. „Scârba“ asta (în afară de faptul că era îndreptată în primul rând nu împotriva iudaismului, ci împotriva persoanei mele) nu putea însemna decât că, inconștient, recunoșteați vulnerabilitatea iudaismului tău și a educației mele iudaice, că nu voiai să îți se mai aducă aminte în nici un fel de chestiunea asta și că la orice fel de amintire de acest fel răspundeai cu ură fățișă. De altfel faptul că acordai atâta importanță – la modul negativ – intereselor mele mai noi față de iudaism a fost o mare exagerare; în primul rând aceste interese ale mele aveau de la început asupra lor blestemul tău, și în al doilea rând, pentru a se dezvolta, ele aveau nevoie, ca un factor decisiv, tocmai de relații fundamentale cu semenii, iar în cazul meu natura acestor relații le-a fost fatală.

Mai dureros în ce mă privește ai nimerit-o cu aversiunea ta față de scrisul meu și față de ceea ce, fără ca tu s-o știi, avea legătură cu el. Aici am reușit într-adevăr să mă desprind, într-o măsură ceva mai mare și folosind doar propriile mele forțe, de tine, chiar dacă într-un fel care te face să te gândești la un vierme călcat în picioare și care se smulge cu partea din față a corpului și se

tărăște cum poate mai încolo. Într-o oarecare măsură mă aflam în siguranță, aveam puțința să răsuflu; repulsia pe care în chip firesc ai avut-o de îndată față de scrisul meu îmi era, de data aceasta, bine-venită. Vanitatea, ambiția mea suferau desigur în felul, pentru noi devenit proverbial, în care tu îmi salutai cărțile: „Pune-o pe noptieră!“ (de obicei jucai cărți în momentul în care venea câte un volum de-al meu), însă în fond îmi părea bine, nu numai din simțământul acesta de răzvrătire răuvoitoare, nu numai din bucuria că aveam astfel o nouă confirmare a felului în care vedeam eu relațiile dintre noi, ci în chip cu totul instinctiv, pentru că o asemenea formulă îmi suna ca un „Acum ești liber!“. Firește că mă înșelam singur, nu eram deloc, sau în cel mai bun caz, nu eram încă liber. În scrisul meu era vorba despre tine, nu făceam acolo decât să mă tângui pentru lucrurile pentru care nu mă puteam tângui la pieptul tău. Era un rămas-bun, pe care-l prelungeam deliberat, de la tine, numai că acest rămas-bun era determinat, forțat de tine și se continua în direcția pe care aș fi voit-o eu. Însă ce puțin însemnau toate acestea! De fapt, nici nu merită osteneala să mai vorbim despre ele, ci doar pentru că ele s-au petrecut în viața

mea, altfel nici n-ar fi fost remarcate; dar în fond, ele mi-au dominat viața, în copilărie ca o presimțire, mai târziu ca o speranță și încă și mai târziu, ca o deznădejde, și mi-au dictat – la o adică tot prin persoana ta – cele câteva hotărâri mărunte pe care am fost în stare să le iau vreodată.

De pildă, alegerea profesiei mele. Sigur, aici mi-ai lăsat deplină libertate, și ai făcut-o în felul tău mărinimos și chiar indulgent, fără să-ți pierzi răbdarea. Firește, în această privință te conformai modului general de educare a copiilor acceptat de păturile mijlocii evreiești, sau cel puțin judecăților de valoare ale acestor pături. În sfârșit, aici a jucat un rol și una din înțelegerile acelea greșite ale tale în ce privește persoana mea. Anume, din mândrie de tată, din necunoașterea adevăratei mele vieți, din concluziile pe care le-ai tras din slăbiciunea mea, m-ai considerat dintotdeauna ca fiind deosebit de sârguincios. După părerea ta, eu încă de copil studiam, învățam mereu și, mai târziu, scriam mereu. Dar așa ceva nu corespunde în realitate nici pe departe faptelor. Mai degrabă s-ar putea spune cu mult mai puțină exagerare că am studiat puțin și nu am învățat nimic; firește, și nu e nimic deosebit în faptul că

din acești mulți ani mi-a rămas ceva, căci am o memorie potrivită și capacitatea mea de înțelegere nu e prea rea, dar, oricum, rezultatele totale în ce privește cunoștințele și mai ales fundamentarea acestor cunoștințe sunt cu totul jalnice în raport cu cheltuiala de timp și de bani într-o viață care, văzută din afară, a fost lipsită de griji materiale și liniștită, și mai ales în comparație cu aproape toți cei pe care-i cunosc. E jalnic într-adevăr, dar din punctul meu de vedere, de înțeles. De când mă cunosc am avut anxietăți atât de adânci în privința afirmării propriei mele existențe spirituale, încât tot restul mi-a rămas indiferent. Liceenii evrei de aici de la noi sunt adesea ciudați, găsești printre ei exemplare cu totul neașteptate, însă indiferența asta a mea, rece, ascunsă, invincibilă, copilăresc de neajutorată, împinsă până la ridicol, animalic de mulțumită de sine, ca a unui copil care-și ajunge sieși, și care în același timp e de o nervozitate fantastică, rece, n-am mai întâlnit-o nicăieri; oricum, în cazul meu era singura apărare împotriva epuizării nervoase ca urmare a spaimei și a simțământului de vinovăție. Mă preocupă doar grija pentru mine însumi, dar asta în cele mai diferite forme. De pildă, grija pentru sănătatea mea; a început pe nesimțite, ici, colo,

câte o mică temere în legătură cu digestia, cu căderea părului, cu încovoierea asta a șirei spinării și așa mai departe, și totul a crescut în nenumărate trepte până când s-a sfârșit cu o boală adevărată. Însă cum eu nu eram sigur de nimic, aveam nevoie în fiecare moment de o confirmare a propriei mele existențe, întrucât nu exista nimic despre care să pot spune că-l am în stăpânirea mea, neîndoielnică, exclusivă, care să țină în mod neechivoc doar de mine însumi; cum eram, la drept vorbind, un fiu dezmoștenit, în chip firesc am ajuns să nu mai fiu sigur nici de lucrul cel mai apropiat de mine însumi, de propriul meu trup; am crescut înalt, deșirat, fără să știu să mă mișc, povara pe care o reprezentam eu însumi îmi era prea grea, mi s-a încovoiat spinarea; abia mai îndrăzneau să schițez vreun gest, darmite să fac gimnastică, am rămas un slăbănog; priveam cu uimire orice lucru pe care aș fi fost în stare să-l fac, socotindu-l parcă un miracol – să spunem digestia; și așa am ajuns s-o pierd, deschizând astfel cale liberă tuturor ipohondriilor, până când în efortul supraomenesc al dorinței de a mă însura (despre asta am să vorbesc mai încolo) am ajuns să scuip sânge din plămâni, lucru la care s-ar putea să fi contribuit îndeajuns și faptul că am

stat la palatul Schönborn – dar de locuința aceea aveam nevoie fiindcă o credeam necesară pentru scrisul meu, așa că și ea își găsește locul pe pagina aceasta. Așa că relele nu vin din prea multă muncă, cum îți închipui tu mereu. Au fost ani de zile în care, sănătos tun fiind, am petrecut mai multă vreme lenevind pe canapea decât ai făcut-o tu în toată viața ta, socotind aici și toate bolile tale. Când plecam în fugă din fața ta, foarte aferat și preocupat, o făceam mai ales ca să mă duc să mă întind în camera mea. Volumul total de muncă pe care l-am depus eu, atât la birou (unde, oricum, lenevia nu prea bate la ochi, și unde temerile mele o mențineau pe a mea în anumite limite), cât și acasă, e minim; dacă ai ști exact cât, te-ai îngrozi. Probabil prin firea mea nu sunt deloc leneș, doar că nu se găsea pentru mine nimic de făcut. Acolo unde trăiam eu eram respins, condamnat, reprimat, și să mă refugiez în altă parte e drept că m-am străduit din toate puterile, dar asta nu însemna că muncesc, pentru că era vorba de ceva imposibil, ceva care în afara unor mici excepții era peste puterile mele.

Aceasta era deci starea în care mă aflam când mi s-a acordat libertatea în alegerea unei profesii. Dar mai eram eu, la drept vorbind, în stare să

mă folosesc de o asemenea libertate? Mai aveam eu încredere în mine însumi ca să pot ajunge la o profesie adevărată? Când era vorba să mă judec pe mine însumi și să mă apreciez valoric, depindeam în mult mai mare măsură de tine decât de orice altceva, de pildă, de vreun succes exterior. Aceasta însemna o consolare de moment, altceva nimic, însă pe de altă parte greutatea ta mă trăgea în jos cu mult mai multă forță. Mă gândeam că n-am să trec niciodată de ultima clasă primară, dar am reușit s-o fac, am luat chiar și un premiu; iar la examenul de admitere în gimnaziu n-aveam să trec niciodată, și cu toate acestea am reușit; apoi eram sigur că am să cad la examenul din clasa întâi, și nu, n-am căzut și am reușit mereu, mai departe, și iarăși mai departe. Dar din asta nu s-a născut nici un fel de încredere, dimpotrivă, eram mereu convins – și aveam și dovada concretă în privința asta în mâna ta disprețuitoare – că, cu cât reușeam mai mult în direcția aceasta, cu atât mai rău avea să fie până la urmă. Adesea îmi închipuiam înfricoșătoarea adunare a profesorilor (și gimnaziul este exemplul cel mai simplu pe care ți-l dau, pretutindeni era la fel în jurul meu), așa cum avea să se întrunească atunci, cândva – căci chiar dacă aș fi reușit în clasa întâi,

atunci când aveam să ajung într-a doua, și chiar dacă aș fi reușit și acolo, atunci când voi fi fost într-a treia și așa mai departe —, să se întrunească spre a ancheta acest caz unic, strigător la cer, cum adică eu, cel mai incapabil și în orice caz cel mai ignorant dintre elevi, am reușit să mă fofilez până în această clasă, și cum, acum când atenția generală se îndreptase în sfârșit spre mine, aveam să fiu de îndată scuiapat afară, spre bucuria tuturor celor dreپți eliberați în sfârșit de tot coșmarul acesta. Nu e ușor pentru un copil să trăiască atunci când e bântuit de asemenea închipuiri. În situația asta cum mai putea să mă intereseze învățătura? Cine ar mai fi fost în stare să scape din mine vreo scânteie de interes? La vârsta aceea, decisivă în fond, pe mine mă mai interesa învățătura, și nu numai învățătura, ci tot ce mai era în jurul meu, exact așa cum pe un funcționar care a săvârșit o fraudă la banca unde mai e încă angajat și care tremură la gândul că ar putea fi descoperit îl mai poate interesa mersul obișnuit, de toate zilele, al băncii la care mai trebuie încă să participe ca salariat. Pe lângă problema principală, toate celelalte erau meschine, depărtate. Și lucrurile au mers așa mai departe, până la examenul de bacalaureat, pe care într-adevăr l-am trecut în parte

prin înșelătorie – pe urmă, totul s-a oprit, acum eram liber. Dacă până atunci, în ciuda constrângerii pe care o reprezenta gimnaziul, fusesem preocupat doar de mine însumi, cu atât mai mult era cazul acum, când eram liber. Așa că o anumită libertate în alegerea profesiei nu exista pentru mine, știam că pe lângă problema esențială totul avea să-mi fie la fel de indiferent cum îmi fuseseră toate materiile la gimnaziu; era vorba așadar să-mi găsesc o profesie care, fără să-mi rănească prea mult vanitatea, să se potrivească cel mai bine cu indiferența mea. Deci studiul dreptului era de la sine înțeles. Micile încercări de împotrivire ale vanității mele, speranța aceea prostească, de pildă cum au fost cele două săptămâni de chimie sau jumătatea de an de germană, n-au făcut decât să-mi întărească această convingere fundamentală. Am studiat deci dreptul. Asta însemna ca în cele câteva luni de dinaintea examenelor, consumându-mi din belșug nervii, să trăiesc hrănindu-mă spiritual pur și simplu cu un rumeguș care mai fusese rumegat pentru mine de mii de guri. Însă într-un anume sens lucrul acesta era pe gustul meu, cum într-un anume sens fusese înainte și gimnaziul și mai târziu slujba de funcționar, căci toate aces-

tea se potriveau pe de-a-ntregul situației mele. În orice caz, aici am dat dovadă de o uimitoare preștiință, și de altfel încă de copil avusesem presimțiri destul de clare în ce privește studiile și cariera. Din partea aceasta nu așteptam nici o salvare, în domeniul acesta renunțasem încă de mult.

Însă în ce privește semnificația și posibilitatea unei căsătorii nu am avut nici un fel de preștiință; această cea mai mare spaimă de până acum a vieții mele a venit asupra mea aproape cu totul pe neașteptate. Copilul care fusesem a evoluat atât de încet, încât lucrurile acestea îmi rămăseseră, văzute din afară, foarte depărtate; când și când se ivea necesitatea să mă gândesc și la asta; dar nu aveam cum să înțeleg că aici se pregătea o încercare permanentă, decisivă, poate chiar cea mai amarnică dintre toate. În realitate însă încercările de a mă căsători au constituit și tentativa mea cea mai magnifică și mai plină de speranță de a mă salva, și la fel de magnifică a fost, firește, și înfrângerea.

Cum în domeniul acesta tot ce fac îmi dă greș, mi-e teamă că n-am să reușesc să te fac să înțelegi nici încercările mele de a mă căsători. Și totuși reușita acestei scrisori depinde de asta, pentru că

în tentativele mele de căsătorie se strânseseră, pe de o parte, toate forțele pozitive care-mi mai stăteau la dispoziție, iar pe de altă parte aici s-au concentrat cu furie toate forțele negative pe care ți le-am descris drept rezultate parțiale ale metodelor tale de educație, adică slăbiciunea, lipsa de încredere în mine însumi, conștiința vinovăției, și au format, în adevăratul înțeles al cuvântului, un cordon între mine și însurătoare. Explicația îmi este îngreunată și de faptul că atâtea zile și nopți am gândit și am scormonit, iarăși și iarăși, toate lucrurile acestea, încât am ajuns să amețesc încercând să le gândesc încă o dată. Singurul lucru care-mi ușurează explicația e doar ceea ce văd eu ca fiind totala neînțelegere din partea ta a chestiunii; nu mi se pare peste măsură de greu să corectez puțin o atât de deplină neînțelegere a faptelor.

În primul rând, tu înscrii eșecul în ceea ce privește căsătoria în rândul celorlalte eșecuri ale mele; n-aș avea nimic împotriva, cu condiția ca tu să fi acceptat explicațiile pe care ți le-am dat până acum cu privire la nereușitele mele. Într-adevăr era un eșec, numai că tu subapreciezi importanța chestiunii, și o subapreciezi astfel încât, atunci când noi doi discutăm despre asta, vorbim

în realitate despre probleme cu totul diferite. Îndrăznesc să spun că, în toată viața ta, ție nu ți s-a întâmplat nimic care să fi avut pentru tine importanța pe care au avut-o pentru mine încercările mele de a mă căsători. Firește, nu vreau să spun că tu n-ai fi trăit ceva în sine atât de important, dimpotrivă. Viața ta a fost mult mai bogată, și mai plină de griji, și mai concentrată, mai densă decât a mea, însă tocmai din cauza asta nu ți s-a întâmplat nimic de felul acesta. E ca și cum cineva ar avea de urcat cinci trepte foarte joase, iar altul numai una singură, care însă – cel puțin pentru el – e la fel de înaltă ca toate cele cinci laolaltă; primul nu numai că va reuși să urce acele cinci trepte, dar va reuși să urce și alte sute și mii de trepte, și se cheamă că va fi avut o viață măreață și bine umplută, însă nici una din treptele pe care el le-a escaladat nu va fi avut pentru el atâta importanță cât a avut pentru cel de-al doilea acea singură, primă treaptă înaltă, care era pentru puterile lui cu neputință de urcat, peste care el nu poate trece și pe care, firește, nici nu o poate ocoli.

Căsătoria, întemeierea unei familii, acceptarea tuturor copiilor care vor veni, întreținerea lor în lumea asta nesigură, și poate chiar într-o măsură

și îndrumarea lor, aceasta este, după convingerea mea, lucrul cel mai de seamă pe care poate să-l reușească un om. Că, după cât s-ar părea, asta le și reușește ușor atâtor oameni nu e o dovadă în sens contrar; întâi pentru că, la drept vorbind, nu chiar atâția reușesc, și în al doilea rând, acești nu mulți de fapt nu reușesc ei, ci li „se întâmplă“ pur și simplu așa ceva, ceea ce nu este lucrul cel mai de seamă, chiar dacă e totuși ceva foarte mare și foarte onorabil (mai ales că „a face ceva“ și „a i se întâmpla ceva“ nici nu se pot separa bine unul de altul). Și, în sfârșit, nici nu e vorba de acest lucru cel mai de seamă, ci doar de o aproximație depărtată, chiar dacă e ceva onorabil; la urma urmelor, nu e nevoie să zbori de-a dreptul în miezul soarelui, ci să te târăști spre un locșor curat pe pământ, peste care uneori să și strălucească soarele, ca să te poți încălzi și tu nițel.

Și cum anume am fost eu pregătit pentru așa ceva? Cât se poate de prost. Asta reiese și din ce am spus până acum. Însă în măsura în care există o pregătire directă pentru așa ceva a individului și crearea directă a condițiilor de bază, tu n-ai intervenit din afară prea mult. În fond nici nu putea fi altfel, căci decisive sunt experiențele sexuale ale clasei, țării, epocii. Și cu toate acestea,

tu ai intervenit și aici, nu mult, pentru că o condiție a unei asemenea intervenții nu se întemeiază decât pe o profundă încredere reciprocă – și asta ne-a lipsit amândurora cu mult înainte de momentul hotărâtor –, și nici n-ai intervenit în mod prea fericit, pentru că nevoile noastre erau cu totul diferite; ceea ce pe mine mă prinde într-o adevărată încleștare s-ar putea ca pe tine de-abia să te atingă, și invers; ceea ce pentru tine este inocență poate fi pentru mine vinovăție, și invers; ceea ce pentru tine rămâne fără urmări pentru mine poate să fie capacul peste propriul meu sicriu.

Îmi amintesc cum într-o seară am ieșit cu tine și cu mama la plimbare; era în Josephplatz, aproape de actualul Länderbank, și am început să vorbesc despre lucrurile astea interesante pentru un adolescent, să vorbesc prostește, pe un ton arrogant, superior, mândru, detașat (ceea ce nu era adevărat), cu răceală (ceea ce era adevărat) și bâlbâindu-mă, așa cum de fapt fac eu, mai ales când stau de vorbă cu tine; ți-am reproșat că am fost lăsat în necunoștință de cauză, că a trebuit ca abia colegii să preia sarcina educației mele în domeniul acesta, că am fost pândit de mari primejdii (și aici minșteam cu nerușinare, din cauza

timidității mele, n-aveam deloc vreo reprezentare cât de cât exactă a unor asemenea „mari primejdii“), am lăsat să se înțeleagă însă la sfârșit că, acum, din fericire, știu ce trebuie să știu, nu mai am nevoie de vreun sfat și totul e în ordine. Începusem discuția în direcția aceasta mai ales pentru că simțeam o oarecare plăcere să vorbesc, cel puțin, despre așa ceva, apoi din curiozitate și, în sfârșit, ca să mă răzbun, într-un fel, nici eu nu mai știu anume pentru ce, pe tine. În mod cu totul caracteristic ție, tu ai luat totul foarte simplu, ai spus doar că mi-ai fi putut da un sfat despre cum să fac față unor asemenea probleme fără nici un fel de primejdie. Poate că voiam să provoc tocmai un asemenea răspuns, care se potrivea perfect cu lascivitatea unui copil prea bine hrănit cu mâncare bună și tot felul de bunătăți, care mai era și inactiv fizic și în permanență preocupat doar de el însuși, însă pudoarea mea a fost aparent atât de rănită, încât, împotriva voinței mele, n-am mai putut vorbi cu tine despre asta, și cu aroganță și imperinență am întrerupt discuția.

Nu e ușor să judec acum răspunsul pe care mi l-ai dat atunci; pe de o parte are ceva zguditor de sincer, într-un fel primitiv, pe de altă parte este, oricum, în ceea ce privește lecția în

sine pe care mi-ai dat-o, foarte modern și necomplexat. Nu știu ce vârstă aveam atunci, sigur că nu mai mult de șaisprezece ani. Pentru un băiat de vârsta aceea era însă un răspuns remarcabil, și distanța care a existat între noi se vedește și prin faptul că aceea a fost, la drept vorbind, prima lecție directă de viață pe care am primit-o de la tine. Însă înțelesul ei real, care încă de pe atunci a rămas întipărit în mine, dar care abia mai târziu mi-a ajuns pe jumătate în conștiință, a fost următorul: lucrul pe care m-ai sfătuit tu să-l fac era, după părerea ta și încă și mai mult după părerea mea, cel mai murdar lucru cu putință. Că în acest fel voiai să te îngrijești ca eu să nu aduc nimic murdar fizic acasă era un fapt secundar, prin asta nu făceai decât să te aperi pe tine, casa ta. Esențial era faptul că tu rămâneai în afara sfatului pe care mi-l dădeai, rămâneai un om de onoare, un om curat, mai presus de asemenea chestii: lucrul acesta s-a intensificat apoi și din cauza faptului că până și căsătoria mi se părea un lucru nerușinat, încât îmi era cu neputință să aplic părinților mei ceea ce auzisem în general despre căsătorie. Și prin asta tu deveniai și mai curat, te înălțai și mai sus. Gândul că, înainte de căsătorie, ai fi putut să-ți dai singur, ție însuși,

un asemenea sfat mi-era cu totul de negândit. Și astfel, aproape că nu mai rămânea nici o urmă de murdărie pământească asupra persoanei tale. Și tocmai tu mă împingeai, cu câteva vorbe sincere, în această murdărie – ca și cum eu aș fi fost dinainte condamnat la asta. Parcă lumea ar fi fost alcătuită doar din tine și din mine – o concepție care-mi era foarte familiară pe vremea aceea –, atunci puritatea lumii se termina cu tine, iar cu mine începea, prin sfatul tău, murdăria. Era de neînțeles că tu m-ai fi putut condamna astfel, numai o veche vinovăție și disprețul cel mai profund ar fi putut să-mi explice asta. Și astfel, eram din nou cuprins de spaimă în adâncul cel mai profund al ființei mele – și încă de o spaimă foarte apăsătoare.

Aici poate că se arată cel mai bine nevinovăția noastră, a amândurora. A îi da lui B un sfat, sincer, corespunzând concepției sale despre viață, un sfat nu foarte frumos, dar cu totul obișnuit pentru viața la oraș și poate de natură să-i păzească sănătatea de vreo vătămare. Sfatul acesta nu este pentru B prea înviorător din punct de vedere moral, însă la urma urmelor, în cursul anilor, B ar putea să iasă și singur din asemenea dificultăți, și de altfel nici n-ar avea nevoie să

urmeze acest sfat și, în orice caz, în acest sfat nu există nici o rațiune pentru care întreaga lume viitoare a lui B să i se năruie deodată în față. Și totuși se întâmplă ceva de felul acesta, însă numai pentru că tu ești A și eu sunt B.

Lipsa aceasta de vinovăție de ambele părți pot s-o apreciez cu atât mai bine cu cât o ciocnire asemănătoare s-a produs între noi în împrejurări cu totul deosebite, cu vreo douăzeci de ani mai târziu; a fost adică un fapt oribil, dar în sine cu mult mai puțin vătămător, căci ce ar mai fi rămas în mine, la treizeci și șase de ani, să mai poată fi vătămat în felul acesta? Mă gândesc la o scurtă discuție care a avut loc într-una din acele câteva zile agitate după ce v-am anunțat ultima mea tentativă de însurătoare. Mi-ai spus cam așa: „Și-a pus probabil și ea vreo bluză mai fistichie, așa cum se pricep să facă evreicile astea pragheze, și atunci firește că tu te-ai decis s-o iei de nevastă. Și cât mai curând cu putință, într-o săptămână, mâine, astăzi. Nu te înțeleg, ești doar un bărbat în toată firea, trăiești la oraș, și uite, habar n-ai cum să te descurci, pe loc te și-nsori cu o oarecare. N-ai altă ieșire? Dacă ți-e atât de frică, merg eu cu tine“. Ai vorbit atunci și mai pe șleau, te-ai exprimat și mai amănunțit și mai limpede, dar

nu-mi mai aduc aminte de detalii, poate chiar mi s-a făcut negru înaintea ochilor, aproape că eram mai atent la mama, care – deși cu totul de acord cu tine în privința asta – a luat totuși un obiect oarecare de pe masă și a ieșit din cameră.

Nu cred că m-ai umilit vreodată mai adânc cu vorbele tale și că mi-ai arătat mai limpede disprețul tău decât atunci. Când cu douăzeci de ani mai înainte îmi vorbiseși în felul acela, atunci s-ar fi putut, privind cu ochii tăi, să văd în el un oarecare respect pentru băiatul de la oraș, precoc, care, după părerea ta, putea fi inițiat în viață fără prea multe ocolișuri. Astăzi, asemenea considerente nu pot decât să sporească disprețul tău, căci ele demonstrează că tânărul, care pe atunci tocmai își lua avânt, s-ar fi împotmolit, și nu-ți apare cu nimic mai bogat în experiență, ci doar cu douăzeci de ani mai demn de milă, mai jalnic. Faptul că eu mă hotărâsem pentru o anumită față nu însemna absolut nimic pentru tine. Tu ai avut (inconștient) dintotdeauna o părere foarte proastă despre capacitatea mea de a decide ceva și credeai și acum (inconștient) că știi cât valora ea. Despre încercările mele de a mă salva în alte direcții, tu nu știai nimic, și deci nu puteai ști nimic nici despre procesele mele de gândire

care mă conduseseră spre această încercare de a mă însura, trebuia doar să cauți să le ghicești, și ai ghicit – potrivit cu părerea generală pe care ți-o formaseși despre mine – la modul cel mai respingător, mai grosolan, mai ridicol. Și n-ai ezitat nici un moment să mi-o și spui, exact în același fel. Rușinea pe care m-ai făcut s-o simt nu era nimic în comparație cu rușinea pe care, după părerea ta, aș fi adus-o eu numelui tău prin această căsătorie.

Acum, în ce privește încercările acestea ale mele de însurătoare, ai putea să-mi răspunzi multe, și ai și făcut-o: nu-mi mai puteai respecta cine știe ce hotărârile, după ce eu am rupt de două ori logodna cu F. și am reînnoit-o de două ori, când v-am tras fără nici un rost, pe tine și pe mama, până la Berlin pentru logodna aceea și așa mai departe. Toate astea sunt adevărate – dar cum s-a ajuns la așa ceva?

Gândul fundamental care a stat la baza acestor două tentative de însurătoare era cât se poate de corect: să întemeiez un cămin, să devin independent. Un gând care ție îți este simpatic, numai că în realitate se întâmplă ca în jocul acela de copii, în care unul îl apucă pe celălalt de mână, îl ține strâns, și în vremea asta îi strigă: „O, pleacă de

aici, pleacă, de ce nu pleci odată?“. Lucru care în cazul nostru s-a complicat și prin faptul că tu ai fost totdeauna sincer când strigai: „Pleacă odată!“, și că în același timp, tot dintotdeauna, fără s-o știi, mă țineai locului, sau mai bine zis mă trăgeai în jos prin însăși existența ta.

E adevărat că amândouă fetele au fost alese din întâmplare, dar extraordinar de bine alese. E iarăși un semn al totalei tale lipse de înțelegere că poți să crezi că eu, timidul, ezitantul, suspiciosul, m-aș putea hotărî dintr-odată la o căsătorie, de pildă, fascinat de o bluză frumoasă. Ambele căsătorii ar fi fost mai degrabă căsătorii din rațiune, asta însemnând că, zi și noapte, prima dată ani de zile, a doua oară, luni întregi, toate puterile mele de gândire s-au concentrat asupra acestui plan.

Nici una dintre fetele acestea nu m-a dezamăgit pe mine, numai eu pe amândouă. Felul în care mă gândesc astăzi la ele este exact același ca și atunci când voiam să mă căsătoresc cu ele.

Și nici nu e adevărat că la a doua tentativă aș fi nesocotit experiențele primei încercări de a mă însura, că aș fi fost adică un ușuratic. Cazurile erau cu totul deosebite, și tocmai experiența de dinainte ar fi putut să-mi dea speranțe în cel de-al

doilea caz, care de fapt era mult mai promițător. Nu vreau să intru aici în amănunte.

Și atunci, de ce nu m-am căsătorit? Au existat unele obstacole, ca oricând în viață, dar viața constă tocmai în înfruntarea unor asemenea obstacole. Obstacolul esențial, din nefericire nedepinzând deloc de cazul în speță, a fost însă că în mod evident eu sunt, din punct de vedere spiritual și mintal, incapabil să mă însor. Asta se manifestă prin faptul că, din clipa în care mă hotărâsc să mă căsătoresc, nu mai pot dormi, capul îmi arde zi și noapte, pentru mine nu mai e viață, mă târâsc, clătinându-mă pe picioare, de colo-colo, pradă deznădejdii. Și de fapt nu grijile îmi provoacă starea aceasta, deși, așa cum se și cuvine cu comoditatea și pedanteria mea, mă rod nenumărate griji, dar nu acestea sunt factorul hotărâtor, ele nu fac altceva decât, asemenea viermilor, să termine lucrul asupra cadavrului, însă lovitura decisivă îmi vine din altă parte. Este în sine apăsarea generală a fricii, a slăbiciunii, a disprețului față de mine însumi.

Am să caut să mă explic mai clar: aici, în încercarea mea de a mă căsători, se unesc, cu mai multă forță decât oriunde în alt domeniu, două elemente în aparență contradictorii în relațiile

mele cu tine. Căsătoria este desigur atestarea celei mai decisive forme de autoeliberare și de independență. Aș avea o familie, lucrul cel mai de seamă la care se poate ajunge, după părerea mea, și de asemenea lucrul cel mai de seamă pe care l-ai realizat tu, aș fi atunci egalul tău, toată rușinea și tirania, vechi și veșnic noi, ar ajunge atunci de domeniul istoriei. Ar fi, bineînțeles, ca într-un basm, însă aici intervine și îndoiala. E prea mult, atât de mult nu se poate obține. E ca și cum cineva ar fi ținut în închisoare și ar avea intenția nu numai să evadeze, ceea ce poate ar fi realizabil, ci, în același timp, și aceea de a clădi din nou pentru sine însuși din temnița aceasta un castel de vilegiatură. Însă dacă evadează, nu mai poate reclădi totul așa cum ar vrea el, și dacă se apucă să reclădească, nu mai poate fugi. Dacă, în relația asta deosebit de nefericită în care mă aflu eu față de tine, vreau să devin independent, atunci trebuie să fac ceva care pe cât posibil să nu aibă nici o legătură cu tine: căsătoria este cel mai important dintre lucrurile acestea și ea acordă independența cea mai onorabilă, însă, în același timp, ea se află în cea mai strânsă legătură cu tine. Să vrei să ieși din situația asta are de aceea ceva de nebunie, și

orice astfel de încercare e pedepsită aproape cu așa ceva.

Dar exact legătura asta strânsă e ceea ce, în parte, mă atrage spre căsătorie. Îmi imaginez situația de egalitate care s-ar institui atunci între noi, și pe care tu ai putea-o înțelege ca nimeni altul, și care ar fi atât de frumoasă pentru că atunci eu aș putea ajunge un fiu liber, recunoscător, inocent, neîncovoiat, și tu un tată calm, fără umbră de tiranie, plin de simpatie, mulțumit. Dar pentru a ajunge la țelul acesta ar trebui să se transforme în neîntâmpnat tot ceea ce s-a întâmpnat, adică să nu mai fim noi înșine.

Însă, fiind ceea ce suntem, căsătoria este pentru mine exclusă, tocmai prin faptul că ea este de domeniul tău exclusiv. Uneori îmi închipui harta lumii desfăcută în fața mea și pe tine lungit de-a curmezișul ei. Și atunci mă simt ca și cum pentru viața mea nu m-aș mai putea gândi decât la regiunile pe care tu nu le acoperi sau peste care tu nu te-ai putea întinde. Și, ținând seama de imaginea pe care mi-o fac eu despre mărimea ta, asemenea regiuni nu sunt nici multe, și nici foarte consolatoare, iar căsătoria nu se află printre ele.

Chiar și comparația asta îți dovedește că nu vreau câtuși de puțin să spun că tu mi-ai interzis,

prin exemplul tău, căsnicia, așa cum m-ai gonit din prăvălia ta. Dimpotrivă, și în ciuda celor mai îndepărtate similitudini, în căsnicia voastră am avut în fața ochilor o căsnicie model în multe privințe, model în ceea ce privește fidelitatea, ajutorarea reciprocă, numărul copiilor; și chiar și când copiii s-au făcut mari și ți-au tulburat tot mai mult liniștea, căsătoria în sine a rămas neatinsă. Poate că tocmai din exemplul acesta s-a născut ideea înaltă pe care mi-am făcut-o despre căsătorie; altele au fost motivele pentru care dorința aceasta de a mă însura a rămas neputincioasă. Ele constau în relațiile tale cu copiii, despre care, în fond, e vorba în toată scrisoarea asta.

Există o părere potrivit căreia frica de căsătorie provine uneori din teama că mai târziu copiii îți vor plăti ceea ce ai păcătuțit tu însuți față de părinții tăi. Asta, cred eu, nu are în cazul meu prea mare importanță, pentru că sentimentul meu de vinovăție mi se trage în fond de la tine și e prea pătruns de conștiința aceasta a unicității tale; în plus, însăși conștiința aceasta a faptului că e vorba de un sentiment unic face parte până într-atâta din ființa lui chinuitoare, încât orice repetare în timp a acestui sentiment mi se pare de negândit. Oricum, trebuie să-ți spun că un asemenea fiu

mut, posomorât, uscat, decăzut, mi-ar fi de nesupportat, și dacă n-ar exista altă posibilitate, aș fugi pur și simplu de el, aș emigra, așa cum ai vrut tu s-o faci numai din cauza căsătoriei mele. S-ar putea deci să fi fost influențat și de asta în neputința mea de a mă însura.

Mult mai importantă însă în privința aceasta este frica de mine însumi. Asta trebuie s-o înțelegi după cum urmează: ți-am arătat că, în scris și în ceea ce are legătură cu scrisul, am făcut niște mici încercări de a-mi obține independența, niște încercări de a evada, și că ele au avut doar cele mai neînsemnate succese; și multe indicii îmi confirmă că nici n-au să mă ducă mult mai departe. Totuși este de datoria mea – sau mai bine zis viața mea constă în asta – să veghez asupra lor, să nu las să le amenințe nici o primejdie pe care aș putea-o evita, nici chiar posibilitatea unor asemenea primejdii. Căsătoria reprezintă posibilitatea unei asemenea primejdii, chiar dacă și posibilitatea celui mai însemnat ajutor pentru mine; mie însă îmi ajunge că ea reprezintă posibilitatea unei primejdii. Și dacă s-ar dovedi că este într-adevăr o primejdie, ce-aș mai putea face atunci? Cum aș mai putea continua să trăiesc, căsătorit, cu simțământul, poate cu neputința de

dovedit, dar, oricum, de neignorat, al unei asemenea primejdii? În fața unei asemenea posibilități pot șovăi, firește, însă soluția finală e sigură – trebuie să renunț. Zicătoarea cu vrabia din mână și cioara de pe gard nu se potrivește aici, decât la modul cel mai exterior. Eu n-am nimic în mână, totul este pe gard, și cu toate acestea eu trebuie – așa o decid condițiile luptei și exigențele vieții – să aleg nimicul. Tot așa a trebuit să fac și când s-a pus problema alegerii unei profesii.

Obstacolul cel mai important însă în calea căsătoriei este convingerea, de acum cu neputință de deznădăcinat, că pentru întreținerea unei familii, și mai ales pentru îndrumarea ei, sunt necesare, la modul absolut, calitățile pe care ți le-am recunoscut ție, și încă toate laolaltă, bune și rele, așa cum sunt unite organic în tine, adică forța și disprețul față de ceilalți, sănătatea și o anumită lipsă de măsură, elocvența și neglijența, încrederea în tine și nemulțumirea față de ceilalți, cunoașterea vieții și instinctul tiraniei, cunoașterea oamenilor și neîncrederea față de cei mai mulți dintre ei, și pe urmă calitățile fără nici un fel de defect, cum sunt: sârguința, rezistența fizică, prezența de spirit, neîncrederea. Din toate acestea, în comparație cu tine, eu nu am aproape nimic

sau prea puțin din câte una; cu toate acestea, să îndrăznesc să mă căsătoresc, atunci când am văzut că tu însuși, în căsătoria ta, ai avut de luptat din greu și, în ceea ce privește copiii, ai dat greș? Întrebarea aceasta nu mi-am pus-o, firește, la modul explicit, și nu i-am răspuns în cuvinte, căci altminteri modul obișnuit de gândire ar fi simplificat problema și mi-ar fi impus exemplul altora, care sunt altfel decât tine (ca să-l numim doar pe unul care ne este mai aproape și e foarte diferit de tine: unchiul Richard), care s-au însurat totuși și care, cel puțin, nu s-au năruit cu totul sub apăsarea acestei însurători, ceea ce e deja foarte mult, și pentru mine ar fi fost cu totul suficient. Însă tocmai pentru că nu mi-am pus această întrebare, am trăit-o încă din copilărie. Mă puneam la încercare, mă supuneam unui examen, nu doar atunci când am ajuns la căsătorie, ci ori de câte ori mă aflam în fața vreunui fleac; confruntându-mă cu un fleac, tu m-ai convins, prin exemplul tău și prin educația pe care mi-ai dat-o și pe care am căutat să ți-o descriu, de neputința mea, și ceea ce, confruntat cu un fleac, era adevărat și îți dădea ție dreptate trebuie firește să fie monstruos de adevărat în fața lucrurilor de maximă importanță, deci și în fața căsătoriei. Până am ajuns să încerc

să mă însor, am crescut asemenea unui om de afaceri care trăiește de la o zi la alta, firește cu griji și presimțiri rele, dar fără să-și țină cum trebuie conturile. Realizează câteva mici profituri, pe care, tocmai din cauză că sunt atât de rare, și le corcolește și le exagerează în imaginația lui, iar în rest – doar pierderi zilnice. Totul e trecut în registre, numai că bilanțul nu se încheie niciodată. Și acum, deodată, este presat să-și întocmească bilanțul, adică să încerce să se căsătorească. Și în fața sumelor uriașe cu care trebuie să calculeze acum, e ca și cum nici n-ar fi existat vreodată nici cel mai mic profit, totul e doar o singură datorie imensă. Și acum mai căsătorește-te, fără să înnebunești de-a binelea!

Astfel se înfățișează viața mea cu tine până acum, și acestea sunt perspectivele pe care le prezintă ea pentru viitor.

Dacă stai să cântărești justificarea pe care ți-am dat-o în ce privește frica mea de tine, ai putea să-mi răspunzi: „Susții că eu îmi ușurez poziția când explic relația mea cu tine pur și simplu prin vinovăția ta; eu însă cred că, în ciuda eforturilor tale, tu nu numai că nu-ți faci situația mai dificilă, ci, dimpotrivă, mult mai profitabilă. În primul rând, tu respingi orice vină și răspundere în ce te pri-

vește, și în asta procedăm exact la fel, în vreme ce însă eu, sincer, cum o și gândesc, îți atribui ție singura vină, tu vrei să fi în același timp și «foarte subtil» și «foarte afectuos» și să mă eliberezi pe mine de orice vină. Firește că asta îți reușește doar în aparență (de fapt nici nu vrei mai mult) și reiese printre rânduri, în ciuda tuturor «întorsăturilor de frază» despre caracter, și natură, și antagonisme, și neajutorare, că, la drept vorbind, eu am fost agresorul, în timp ce tot ce ai făcut tu era doar să te aperi. Și așa ai realizat destul prin nesinceritatea ta, pentru că ai dovedit trei lucruri: în primul rând, că ești nevinovat, în al doilea rând, că eu sunt vinovat și în al treilea rând, că tu, din pură mărinimie, ești gata nu numai să mă ierți, ci și – ceea ce e și ceva mai mult și ceva mai puțin decât atât – să dovedești – și chiar să vrei să și crezi tu însuși asta – că și eu – oricum, împotriva adevărului – sunt nevinovat. Atât ar putea să-ți ajungă, dar tot nu-ți ajunge. Ți-ai băgat anume în cap că ai putea pur și simplu să trăiești pe spinarea mea. Recunosc, acum, că noi suntem în luptă unul cu altul, însă lupta poate fi de două feluri. Lupta cavaleriească, în care niște adversari independenți își măsoară puterile, fiecare pentru sine, pierde pentru sine, învinge pentru sine. Și

o luptă de gângănie, de gândaci, care nu numai că se înțeapă, dar, pentru a-și ține viața, fiecare suge sângele celuilalt. Asta înseamnă în fond ceea ce face militarul de carieră, și asta ești tu. Tu ești neputincios în fața vieții; și ca să poți să-ți aranjezi lucrurile în mod comod, fără griji și fără să trebuiască să-ți faci reproșuri, susții că eu ți-am răpit toate putințele de a te bucura de viață și mi le-am vârat mie în buzunar. Ce să-ți mai bați capul acum: dacă nu ești în stare să trăiești, eu port răspunderea, tu te tolănești liniștit pe canapea și te lași împins, purtat – fizic și moral – de mine prin viață. Un exemplu: când, acum ceva timp în urmă, ai vrut să te însori, voiai în același timp – și recunoști asta în scrisoarea ta – și să nu te însori, însă mai voiai în plus să nu fii nevoit să faci tu un efort, să te ajut eu să nu te însori, interzicându-ți căsătoria asta din cauza «rușinii» pe care o asemenea alianță ar fi adus-o numelui meu. Dar asta mie nici nu mi-a trecut prin minte. În primul rând, eu n-am vrut niciodată, nici aici și nici în alte privințe, «să fiu un obstacol în calea fericirii tale», și în al doilea rând, nu vreau să ajung vreodată să aud un asemenea reproș de la copilul meu. Dar m-a ajutat în vreun fel faptul că m-am învins pe mine însumi și am lăsat la libera ta

alegere căsătoria asta? Cătuși de puțin. Aversiu-nea mea față de această căsătorie n-ar fi împiedicat-o, dimpotrivă, ar fi constituit în sine un stimulent în plus pentru tine să te însori cu fata aceea, și atunci «încercarea de evadare», cum te exprimi tu, ar fi fost prin asta completă. Iar consimțământul meu la căsătorie nu te-ar fi împiedicat să-mi faci mai departe reproșuri, pentru că vrei să mă știi în orice caz vinovat de faptul că nu te-ai însurat. În fond însă, în chestiunea asta, ca și în toate celelalte, tu n-ai făcut, din punctul meu de vedere, decât să dovedești că toate reproșurile mele au fost îndreptățite și că dintre ele a lipsit încă un reproș în mod deosebit justificat, și anume reproșul prin care te acuz de nesinceritate, de lingușeală, de parazitism. Și dacă nu mă înșel eu foarte tare, tu te arăți prin această scrisoare drept același parazit“.

La asta eu îți răspund că, la urma urmelor, această obiecție, care în parte se poate întoarce și împotriva ta, nu pornește de la tine, ci tocmai de la mine. Nici chiar neîncrederea ta față de ceilalți nu e atât de mare ca neîncrederea mea în mine însumi, pe care tu ai făcut-o să crească în mine. Nu neg că există o anumită îndreptățire pentru o asemenea obiecție din partea ta, care

de altfel și aduce unele lucruri inedite în ce privește caracterizarea relațiilor dintre noi. Firește, în realitate lucrurile nu pot să se potrivească atât de bine unele într-altele cum o fac dovezile în scrisoarea mea, căci viața este ceva mai mult decât un asemenea joc de răbdare în care să potrivești piesele unele într-altele; dar cu corectura pe care o aduce această obiecție a ta, o corectură pe care eu nu pot și nici nu vreau să o mai detaliez, se ajunge totuși, după părerea mea, la ceva care se apropie atât de mult de adevăr, încât poate să ne liniștească pe amândoi puțin și să ne facă mai ușoare viața și moartea.

Franz

Nota traducătorului

În noiembrie 1919, în urma unor certuri violente cu familia sa, prilejuite de intenția anunțată de scriitor de a se căsători cu o fată care nu corespundea prejudecăților familiei Kafka, Franz Kafka a petrecut câteva zile la o pensiune în localitatea Schelesen, în Boemia, unde încercase în anii precedenți în mai multe rânduri să-și trateze boala. Aici, a scris textul relativ extins – 45 de pagini dactilografiate – al *Scrisorii către tata*, care constituie, poate, mai puțin o încercare de a lămuri marea problemă „metafizică“ a vieții sale familiale, relațiile cu tatăl său (care, de altfel, nu ar fi fost în măsură „să-și bată capul“ cu asemenea subtilități), cât mai degrabă un efort de a întrerupe una dintre acele perioade de neputință de a mai scrie, obsedante și deprimante la culme pentru el. Pe lângă interesul biografic – pe care unii

comentatori, fără să pună la îndoială sinceritatea datelor, îl minimalizează —, *Scrisoarea* a fost citită mai ales ca operă literară. „Din punct de vedere literar, *Scrisoarea* atinge un nivel extraordinar — scrie H. Politzer în volumul *Franz Kafka, der Künstler*, S. Fischer Verlag, 1965. „Perechea de contradicții între vinovăție și iertare pe care este construit scrisul a fost pusă în echilibru și acum totul se rotește în jurul centrului propriu, până când cititorului i se împăienjesc ochii și cuvintele își pierd orice sens în urechile celui care ar vrea să le audă rostite. Dacă privilegiul și problema fundamentală a literaturii moderne constă în a pune sub semnul întrebării, prin procese de gândire și de vorbire, toate noțiunile convenționale, atunci, să spunem, ultima pagină a *Scrisorii către tata* supune relația tată—fiu unei critici atât de dure, încât până la urmă nu mai rămân decât măștile bătrâneții și tinereții, care își rânjesc una alteia cu o extremă lipsă de înțelegere din niște orbite goale: este comentariul lui Kafka asupra însingurării care i-a dominat viața. *Scrisoarea* povestește această viață ca și cum Kafka ar fi un K. Sau Josef K. Și viața sa, una din propriile sale povestiri. Și întocmai cum se obișnuise s-o facă în povestirile sale, își comentează trăirile

așa cum personajele lui și le comentau pe ale lor, până când uitau conținutul acelor trăiri. Astfel că el n-a rezolvat în nici un fel disputa cu tatăl său scriind această *Scrisoare*, dar cel puțin a ridicat ceea ce a scris acolo la nivelul înalt al literaturii. *Scrisoare către tata* este forma pe care secolul XX a dat-o parabolei Fiului rătăcitor... Ea transpune taina persoanei sale în enigma operei sale și aruncă, s-ar putea spune, aceeași penumbră asupra ambelor.“ De altfel, *Scrisoarea* pe care, cum era de așteptat, Kafka nu a îndrăznit să o predea personal adresantului, preferând să o roage pe mama sa să i-o transmită, nu i-a fost înmănată tatălui, mama lui Kafka – relatează Brod – reîntorcându-i-o fiului după câteva zile, „cu câteva cuvinte liniștitoare“.

Mircea Ivănescu

POSTFAȚĂ
Supraviețuitorul

L-am socotit mereu pe Kafka fundamental. Dacă literatura ar fi o gamă muzicală, o octavă, el ar reprezenta, pentru mine, una dintre cele opt note. Totuși, la vârsta când l-am citit prima oară, nu era dintre autorii cu care, cum spunea Salinger, aș fi dorit să vorbesc la telefon după ce i-am citit o carte. Nu-l înțelegeam. Astăzi, în schimb, i-aș da un telefon lui Kafka, poate pe seară, și mi-ar plăcea ca el să se ducă în hol, unde, pe vremea lui, telefoanele stăteau prinse în perete, să ridice receptorul acela care semăna cu o trompetă pentru copii sau cu primele claxoane, să-l ducă la ureche și-apoi să spună, cu vocea lui pe care mi-o imaginez melodioasă, de tenor: „*Franz Kafka, Guten Abend...*“. Din păcate știm despre scriitor că nu iubea telefonul și nu răspundea aproape niciodată.

Aerul timpului

„Iarăși chemarea vieții. Poți foarte bine să-ți închipui că o splendoare vie ca asta stă locului și ne așteaptă pe fiecare dintre noi în toată strălucirea ei, doar că ascunsă vederii, undeva, în adâncuri, invizibilă, foarte departe.“

Franz Kafka, *Jurnal*

Viața lui Kafka (1883–1924) cuprinde în arcul ei de timp contrastele istorice maxime: și perioada tihnită numită ulterior Belle Époque, și catastrofa numită Marele Război, și începutul anilor „nebuni“. Așadar tihnă și armonie în copilărie și adolescență, haos, disperare, masacru, în plină tinerețe, reșezare pătimasă într-o nouă viață, care pentru el a însemnat însă apropierea tot mai conștientă de sfârșit. Ca toată generația lui, Kafka a depășit prin intensitatea și varietatea trăirilor istorice tot ce cunoscuse generația anterioară, mai previzibilă în dezvoltarea ei. Doar că viața lui Franz Kafka nu pare atinsă de istorie, iar în jurnalul lui lucrurile exterioare, de importanță covârșitoare pentru omenire, sunt, cu mici excepții (de pildă când e-ngrijorat pentru soarta Austro-Ungariei), absente. În schimb, viața interioară, a omului singur cu el însuși, trece prin pierderi, războaie, armistiții, înseninări, torturi și înfrângeri,

care-l zguduie tot timpul și nu-l duc nicăieri, iar toate astea se transmit și în operă.

Kafkas Lehrjahre, anii de formare, se petrec la sfârșitul secolului al XIX-lea, un moment de grație pentru omenire, în care se trăiește cu două viteze. Ritmul lent e cel dominant în societate: oamenii au tabieturi și reguli stricte de comportare, vorbesc și pășesc măsurat, dansează grațios, graba și gâfăitul sunt indecente, fuga este practic interzisă, măcar ca să nu-ți zboare pălăria de pe cap sau ca să nu leșini în strânsura corsetului, punctualitatea ține de politețea elementară, așadar relația omului cu timpul se arată a fi una potolită, lejeră, plăcută. Timpul este respectat și, la rândul lui, este un personaj respectabil, care-i menajează pe oameni. Așa cum generația părinților lui Kafka se îngrașă de timpuriu, și timpul lor este suficient de cărnos, chiar și-atunci când viețile le sunt scurte. Pe de altă parte, mișcarea ideilor și a punerii lor în fapt e amețitor de rapidă. Noutățile științifice, tehnice, geografice, sociale, medicale, curiozitățile de tot felul se succedă în viața oricărei familii (cele mai multe prin intermediul ziarelor, dar și direct, prin schimbările petrecute în cotidian, în confortul locuinței, în aspectul orașelor) cu o viteză care-ți taie respirația chiar și azi. Vin una după

alta, în avalanșă. În rest, logodnele sunt anunțate în ziare, subiectele sexuale constituie un tabu în discuțiile din familie, iar șocul Freud îi va marca pe tineri. Nu e timp de plictiseală. Dar părinții fac parte din cu totul altă lume decât copiii lor. Între tatăl lui Kafka și fiul său, primul obstacol este lumea însăși.

Oamenii născuți în ultimul sfert al secolului al XIX-lea sunt cei care au avut ideile cele mai uimitoare: viața se schimbă în mâinile lor, iar ei nu se sfiesc să gândească o cu totul altfel de lume sau, pur și simplu, să gândească cu totul altfel. Fiecare are un *Weltanschauung* propriu și se simte îndemnat, ba chiar dator, să creeze așa cum nu s-a mai creat vreodată. Până la scufundarea Titanicului, care, în 1912, anunță și scufundarea epocii frumoase, orice *hybris* pare îngăduit.

Ca să înțelegem cum gândeau, spărgând îngrădirile gândirii înseși, oamenii timpului în care s-a format sensibilul copil Franz (un viitor spărgător de tipare el însuși), precum și rapiditatea cu care-și concretizau ei ideile, nu-i nevoie să înțelegem teoria relativității a lui Einstein (născut cu patru ani înaintea lui Kafka) pe care de altfel, glumeau contemporanii, o pot înțelege numai el și Dumnezeu. Sunt și exemple mai ușoare. De pildă,

când Franz avea șase ani, Parisul, pe atunci centrul lumii, inaugura Turnul Eiffel, cu ocazia Marii Expoziții Universale. Deși Gustave Eiffel sublinia diverse avantaje practice ale turnului, „până și el a recunoscut că, în principiu, voia să-l construiască pur și simplu pentru plăcerea ușor ciudată de a face ceva cu adevărat enorm“¹, o construcție care de-a lungul întregii vieți a lui Kafka a rămas cea mai înaltă din lume și va fi depășită abia în 1930. Astăzi, când a ajuns sursă de nenumărate kitschuri de jucărie, uităm „că e un ansamblu de o imensă complexitate, un traforaj din 18 000 de piese potrivite într-un mod complicat, care au putut fi puse laolaltă doar ca rezultat al unei minți sclipitoare“².

Dar nu numai mințile sclipitoare dau impuls noului mod de a gândi și de a modela lumea, ci chiar și cei mai obișnuiți oameni, azi aproape uitați. Când Kafka are vreo 17 ani, pachetele de țigări franțuzești se vând împreună cu desene (de colecție, pentru încurajarea vânzării și în cinstea Expoziției Universale de la 1900) care imaginează viitorul din anul 2000. În imaginile care ajung

---

1. Bill Bryson, *Acasă. O istorie a vieții private*, traducere de Ciprian Șiulea, Polirom, Iași, 2012, p. 174.

2. *Ibid.*

sub ochii fumătorilor și ale copiilor lor, transportul în comun se face cu aeronave care opresc la balconul personal, pompierii sosesc tot pe calea aerului și sting focul de la fereastră, oamenii circulă în omnibuze subacvatice folosind tracțiune piscicolă (ecologică!), cu trenuri aerodinamice, ori individual, alunecând pe role și motorole. Elevii stau în clase cu căști pe urechi, în timp ce profesorul pune cărțile într-un aparat pornit cu o manivelă, servitoarele folosesc un aparat de curățat electric, bărbierii și croitorii au ustensile mecanizate, domnii se uită, acasă, la un fel de cinematograf personal cu proiecții pe perete, medicii analizează și ei proiecții circulare ale microbilor măriți. La operă, dirijorul are o orchestră cu instrumente automate, lumea se încălzește cu radiu și *ascultă* gazetele. Unele dintre lucrurile imaginare atunci nu sunt încă înfăptuite, dar multe seamănă izbitor cu ceea ce trăim astăzi.

În aerul timpului din tinerețea lui Kafka există viitor. Surpriza e că viitorul care transpare din opera lui e complet diferit de cel al contemporanilor. În primă instanță, tocmai viitorul lui se va concretiza. Kafka are o lume care nu seamănă nici cu cea a părinților lui, dar nici cu a contemporanilor lui.

Lista oamenilor excepționali din Belle Époque – cei care au avut idei ieșite din comun pe care le-au și dus la capăt – e foarte lungă. Merită numiți măcar încă doi dintre cei care au atins cu mâna imposibilul: „doktoro Esperanto“, Ludovic Lazar Zamenhof, inventatorul limbii esperanto (al limbii *speranță*), adică al unei limbi comune, asemenea celei de dinaintea Turnului Babel (în România, primul dicționar român-esperanto a apărut în același an în care la Paris se înălța turnul lui Gustave Eiffel) și doctorul Duncan MacDougall, cel care a avut ideea smintită și a găsit mijloacele (ulterior dovedite greșite) de a cântări *sufletul*. Acestui mănunchi atât de divers de oameni formați în aproximativ aceeași perioadă cu Kafka sau Einstein, să-i adăugăm pe Hesse, pe Robert Walser (pe care Kafka îl admira, iar Musil îl socotea un fel de prim Kafka), pe Rilke, pe Thomas Mann, pe Jung, pe Musil însuși, pe Stefan Zweig, pe Karl Jaspers, pe Wittgenstein și pe Heidegger, pe Franz Werfel, pe Walter Benjamin (ca să rămânem numai în perimetrul limbii germane). Între toți aceștia Kafka s-ar fi socotit, așa cum de altminteri de nenumărate ori se apreciază în jurnal, reprezentantul nereușitei și al neputinței. Toată lumea știe astăzi că, înainte de-a muri, i-a indicat

ferm lui Max Brod să-i ardă manuscrisele și că, sub ochii și la cererea lui, Dora Diamant, ultima lui prietenă, a dat foc (sau, după unii, doar a pretins asta) unei bune părți din scrierile lui. Autenticitatea neîncrederii în sine a lui Kafka nu lasă loc de îndoială. Așa arată, prin urmare, excepționalul „eșec“ al oamenilor crescuți în Belle Époque.

S-a născut la Praga, *die goldene Stadt*, „orașul de aur“ al unui imperiu puternic, (K.K. sau, cum i se spunea în Transilvania, chezaro-crăiesc), die Österreichisch-Ungarische Monarchie, care aparent nu dădea semne de slăbiciune, într-o familie burgheză evreiască așezată. Era o perioadă de siguranță pentru toată lumea și în care răul pierdea zi de zi teren în fața binelui. Stefan Zweig, austriac, evreu și el, născut cu numai doi ani mai devreme, la Viena, spune că e epoca în care „săraci și bogați, cehi și germani, evrei și creștini conviețuiau pașnic în ciuda unor frecuşuri ocazionale“¹, că lumea se plângea de impozite „mai mult din obișnuință decât din convingere“ și că exista multă „liniște, cinste, armonie“. Descrierea pe care Zweig o face

---

1. Stefan Zweig, *Lumea de ieri. Amintirile unui european*, traducere de Ion Nastasia, Editura Humanitas, București, 2012, p. 37.

lumii care a modelat generația lui seamănă cu mai toate mărturiile despre Europa aceluși moment, inclusiv cu cele din România (Arghezi, Minulescu, Rădulescu-Motru, Ibrăileanu, Ralea și însuși Caragiale). Până și mișcările politice și sociale, spune Stefan Zweig, „erau lipsite de acea groaznică revărsare de ură care a pătruns în circuitul vital al epocii [interbelice] ca reziduu otrăvitor din Primul Război Mondial. În vechea Austrie oamenii încă se combăteau la modul cavaleresc, mai polemizau prin ziare, în parlament, dar după tiradele *à la Cicero*, aceiași deputați se așezau la o bere sau la o cafea și se tutuiau ca niște prieteni”¹.

De unde apare atunci sunetul neliniștitor din scrierile lui Kafka, ideea vieții ca pedeapsă, a vieții închisoare sau colonie penitenciară, cu gardieni și judecători care nu știi nici de ce te acuză, nici ce vor de la tine, într-un proces nesfârșit și de neînțeles? Ea s-ar explica doar dacă am privi opera lui Kafka din perspectiva istorică ulterioară, a disperărilor împlinite și a speranțelor spulberate, pe care el, din fericire, n-a mai cunoscut-o. Ceva din dezastrele aduse de secolul XX se presimte

---

1. *Ibid.*

în puținele lui scrieri. Ca detaliu: toate cele trei surori ale lipsitului de speranțe Kafka, ca și cei trei copii ai celui care-și spunea „Doctorul Speranță“ au murit în lagărele naziste.

Viața de familie. Întâiul născut

„Ți se părea că treaba stă cam așa: tu ai muncit din greu toată viața, ai sacrificat totul pentru copiii tăi și mai ales pentru mine, ca urmare, eu am trăit totdeauna fără nici o grijă și în belșug, am avut libertatea deplină să învăț ce am vrut...“

Franz Kafka, *Scrisoare către tata*

Tatăl lui Franz Kafka, Hermann, este un personaj tipic al celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea. Se naște la 14 septembrie 1852, într-un sat din Boemia. Evreu, fiu de măcelar sărac, a crescut într-o familie cu șase copii. Începe munca de mic, după obiceiul timpului (face totuși ceva școală, în germană) și livrează carne în satele din apropiere, la care ajunge pe jos. La 20 de ani își îndeplinește timp de cinci ani serviciul militar, apoi „toate drumurile duc la Praga“¹ și tânărul

---

1. Alena Wagnerová, *Die Familie Kafka aus Prag*, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, 2001, p. 59.

se mută la oraș. Praga avea cam 230 000 de locuitori, majoritatea cehi, 7% evrei de limbă germană.

Traseul ascendent al vieții este unul des întâlnit în perioada aceea. Debutul în viață fusese dur, după cum recapitulează fiul său, în jurnal, cu obida celui căruia i se servesc prea des asemenea lecții: „[...] că ani de zile a avut plăgi deschise la picioare, pentru că nu avea încălțăminte destul de călduroasă iarna, că a suferit deseori de foame, că încă de la zece ani, chiar pe vreme de iarnă și începând de foarte devreme dimineața, trebuia să colinde cu roaba prin sate”¹. Dar urcarea treptelor sociale este oarecum la îndemână, în epocă, fie prin inteligență și muncă, fie prin căsătorie, fie prin amândouă, cazul lui Hermann. La 30 de ani, se însoară la Praga cu Julie Löwy, care avea 26 (mult, în epocă, de aceea evenimentul e ajutat de pețitori), o fată dintr-o familie mai avută și mai învățată decât a lui: tatăl lui Julie avea o fabrică de bere, iar bunicul mamei fusese talmudist. La scurt timp după căsătorie, Hermann deschide o prăvălie pe Zeltnergasse, la numărul 12, unde are angajați și unde vinde bastoane,

---

1. Franz Kafka, *Opere complete*, vol. 3: *Jurnal 1910–1923*, traducere și note de Mircea Ivănescu, Editura Univers, București, 1998, p. 138.

umbrele și obiecte de mercerie și de care se va ocupa aproape patru decenii. În 1918 o va vinde unei rude.

Fotografiile de cuplu ale nou formatei familii ne arată un bărbat senin, inspirând acea încredere responsabilă pe care orice bărbat din secolul progresului trebuie s-o degaje, înalt și solid construit, cu o mustață impunătoare, îmbrăcat corect, iar alături de el, o femeie cu o expresie dârză, introvertită, cu o ușoară asimetrie a gurii și a figurii, care o face să pară nesigură sau, cum spune la un moment dat fiul, „șireată“. Abia într-o fotografie luată pe stradă în 1912¹, unde amândoi au pălării elegante, iar Hermann, aproape râzând, se sprijină într-un baston provenit pesemne din propria prăvălie, Julie își permite o urmă de zâmbet. Iubirea lor va dăinui până la sfârșit (el moare în 1931, ea trei ani mai târziu). Cei doi soți, foarte uniți, se vor menaja reciproc de-a lungul întregii vieți.

În ziua de 3 iulie 1883, la zece luni de la căsătorie, împlinind fără întârziere speranțele oricărui cuplu din epocă, familia Kafka are un prim copil, băiat, pe Franz (circumcis șapte zile mai târziu). În el își pun părinții toate așteptările: el trebuie

---

1. Alena Wagnerová, *op. cit.*, p. 122.

să preia afacerea și averea familiei, el să ducă mai departe numele de Kafka. Lui urmează să-i transfere tatăl, încetul cu încetul, toate sarcinile, pentru el își au rostul eforturile părinților, el urmează să fie ajutorul lor la bătrânețe. Aspirații care însoțeau firesc nașterea primului băiat. Copilul drăgălaș, dar fragil, are încă de mic o expresie îngândurată, a mamei, căreia-i moștenește și ușoara asimetrie a figurii, dar într-o formă mai blândă, misterioasă și atrăgătoare.

Povara de pe umerii copilului crește în următorii ani: născut la doi ani după el, fratele Georg, un băiat „frumos și puternic“, moare totuși în 1887, de rujeolă. Câteva luni mai târziu, Julie naște un al treilea fiu, pe Heinrich. Era relativ frecvent, în secolul al XIX-lea, ca unei femei să-i moară și să i se nască un copil în același an. Dar și Heinrich moare, în urma unei otite, la mai puțin de un an. Lipsit de frați, Franz va avea, în schimb, trei surori. Prima, Gabriele (Elli), e născută în anul 1889, exact când Franz începe școala de băieți, Deutsche Knabenschule, așadar în limba în care avea să-și scrie toată opera. Urmează Valerie, (Valli), favorita tatălui, în 1890, și Ottilie (Ottla), în 1892, sora de care se simte cel mai aproape Franz.

Viața de familie își urmează liniștită cursul obișnuit în acei ani, cu mese de familie la ore fixe, prezidate de autoritatea paternă, cu guvernante uneori improvizate dintre rude mai nevoiașe, cu promenade prin oraș ale familiei, în care se schimbă impresii și se salută ceremonios cunoscuții, cu grija pentru ținută și pentru detaliile de toate felurile.

Lecturile de copil ale lui Franz sunt basme, romane cu Sherlock Holmes, personaj literar atât de iubit în epocă încât a fost socotit real, și cărți de călătorie¹, iar guvernanta îi citea, tulburându-l, *Sonata Kreutzer*. Ca tânăr, îl descoperea cu delicii pe Marc Aureliu, îl prețuia în mod deosebit pe Goethe, îi urmărea pe Thomas Mann, pe Walser, Werfel și pe Musil, citea cărți de și despre Dickens, citea Nietzsche și poezie, reviste literare și se socotea asemănător cu „un Flaubert, un Kierkegaard, un Grillparzer“, deși își interzicea să se compare cu ei, din modestie.

Franz Kafka se înscrie la universitate, alegând mai întâi chimia (doar două săptămâni), apoi, fără tragere de inimă, dreptul, ceea ce nu-l împie-

---

1. *Prima pagină lipsă*, în Alberto Manguel, *Istoria lecturii*, traducere de Alexandru Vlad, Editura Nemira, București, 2011.

dică să-și ia doctoratul în 1906. În anul următor se angajează cu program de dimineața până seara la o firmă italiană de asigurări, la care rezistă puțin. Serviciul următor, la Allgemeinen Unfallversicherungsanstalt für das Königreich Böhmen, așadar în domeniul asigurărilor în caz de accidente este, deși administrativ, relativ ușor, și îi lasă ceva mai mult timp pentru scris, care fusese și rămâne centrul vieții lui. Nu face războiul, întrucât postul lui (era angajat la fabrica unui unchi) îi permite să evite înrolarea.

În 1914, Kafka se logodește prima dată cu Felice Bauer din Berlin și apoi, cu două săptămâni înainte de izbucnirea războiului, rupe logodna. Un „tribunal“, cum îl va numi scriitorul, îl judecă la un hotel din Berlin, pentru că ar fi cochetat cu o prietenă a lui Felice. Puțin după aceea „vinovatul“ începe să scrie *Procesul*. În 1917 se logodește a doua oară, tot cu ea, dar nici de data asta nu se vor căsători, pentru că în același an apar, la bărbatul de 34 de ani, primele semne ale bolii secolului al XIX-lea și căreia secolul XX nu-i găsisese încă leacul. (Pentru cititorul român poate fi de interes faptul că, împreună cu Felice, Kafka ajunge în iulie 1917 și la Arad, unde se căsătorise o soră a acesteia.) Pe

plicul uneia dintre scrisorile lui Kafka către Felice Bauer, după despărțire, timbrul este pus răsturnat. În limbajul codificat al îndrăgostiților epocii, felul în care lipeai timbrul pe plic avea semnificație erotică. Toate înclinațiile înseamnă un anume tip de dragoste, doar timbrul răsturnat înseamnă „nu te iubesc deloc“. Nu avem însă de unde să știm dacă vreunul din cei doi era la curent cu această convenție. Cât despre scrisorile lui Felice, nu s-au păstrat: imaginea ei în ochii posterității se datorează numai intermediarilor.

În 1919 se încheie o a treia logodnă, cu o frivolă și fragilă Julie Wohryzek (va muri la Auschwitz). Kafka avea 36 de ani, iar Julie 28. Într-o scrisoare către Max Brod, Kafka o descrie astfel: „O apariție obișnuită și uluitoare. Nici evreică și nici nici-evreică, nici nemțoaică și nici nici-nemțoaică, îndrăgostită de cinema, de operetă și de comedii, de pudră și de voaluri, posesoare a unei grămezi inepuizabile și irepresibile de cuvinte argotice dintre cele mai obraznice, toată-n tot foarte neștiutoare, mai degrabă veselă decât tristă – cam așa este“¹. Tatăl nu e încântat de ale-

---

1. Dintr-o scrisoare către Max Brod: „*Eine gewöhnliche und eine erstaunliche Erscheinung. Nicht Jüdin und nicht Nicht-Jüdin, nicht Deutsche, nicht Nicht-Deutsche, verliebt*

gere și-l ironizează pe fiu pentru ușurința cu care se lasă ispitit. Logodna se rupe dintr-un motiv oarecare (lipsa locuinței). Acesta e momentul când Franz îi scrie tatălui.

Un an mai târziu o va cunoaște pe Milena, cu care, la fel cum se întâmplase cu Felice, are un schimb consistent de scrisori. Boala care avansează nu-i mai permite, din 1922, să meargă la serviciu. În ultimul an al vieții o are alături pe Dora Diamant (sau Dymant, în idiș), o educatoare pe care o cunoscuse pe coasta Mării Baltice și cu care-și petrece timpul rămas, mutându-se împreună la Berlin. La 2 iunie 1924, din Kierling, dintr-un sanatoriu de lângă Viena, le scrie părinților să nu vină să-l viziteze, iar o zi mai târziu, pe 3 iunie, către amiază, moare avându-i în preajmă de Dora Diamant și Robert Klopstock. Pe acesta din urmă îl confundă cu sora lui, Elli, și-i spune să stea mai departe de el (din prudență, ca să nu se molipsească). Când prietenul se dă ceva mai încolo, muribundul rostește: „*Ja, so, so ist*

---

in das Kino, in Operetten und Lustspiele, in Puder und Schleier, Besitzerin einer unerschöpflichen und unaufhaltbaren Menge der frechsten Jargonausdrücke, im ganzen sehr unwissend, mehr lustig als traurig – so etwa ist sie“ (traducere de Ioana Pârvulescu).

esgut“, „Da, așa, așa e bine“¹ și acestea sunt ultimele lui cuvinte. Deși întâmplătoare, cuvintele capătă o semnificație simbolică. Kafka moare așadar înaintea părinților lui și cu exact o lună înainte de a împlini 41 de ani, de tuberculoză, boala eroului din *Muntele vrăjit*, roman publicat în același an și pe al cărui autor îl știa încă de la primele povestiri.

Abia după moartea lui Franz, părinții încep să vadă că, de fapt, primul născut nu le-a înșelat deloc așteptările. Până atunci tatăl nu fusese încântat de scrierile fiului său, pe care le lăsa multă vreme să zacă pe noptieră, și nici nu e de mirare: într-unele dintre ele, cum este *Verdictul*, se va fi recunoscut, lucru greu de suportat chiar pentru cei care știu ce înseamnă transfigurarea literară – ceea ce nu e cazul lui. „Elucubrațiile“ lui Franz erau departe de ceea ce putea fi gustul literar al tatălui, probabil vreo istorie romanțată cu un erou care, la fel ca el, să iasă din sărăcie prin muncă și dârzenie. Primele ediții din *Procesul*, *Castelul* și *America* sunt publicate succesiv în 1925, 1926, 1927, iar faima scriitorului devine tot mai mare.

---

1. *Kafka Chronik. Daten zum Leben und Werk* zusammengestellt von Chris Bezzel, Carl Hanser Verlag, München-Wien, 1975, p.196.

O fotografie din 1930 îi arată pe mama și pe tatăl lui Franz încărunțiți, dar parcă mai zâmbitori și mai uniți decât oricând. Trecuseră șase ani de la dispariția singurului băiat care le trăise. Și trecuseră mulți ani din acea zi a anului 1919, când mama refuzase să-i dea tatălui scrisoarea lui Franz. În confruntarea cu lumea, cu tatăl și cu el însuși, băiatul nu era aliat cu mama, cum spun unii biografi, deși ea îl răsfăța uneori. Era singur.

Tată și fiu

„Sigur, și eu te-am rănit adesea cu vorbele mele, însă eu am știut-o întotdeauna, și mă durea și pe mine, dar nu mă puteam stăpâni, nu-mi puteam reține cuvintele, și mă căiam chiar în clipa când le pronunțam.“

Franz Kafka, *Scrisoare către tata*

Bărbații din familia lui Hermann Kafka sunt sănătoși, înalți și de o putere ieșită din comun. Bunicul patern al lui Franz – meseria de măcelar îi cerea un fizic impunător (în secolul al XIX-lea ei erau și cei care sacrificau animalele mari) – ridica, se pare, un sac de făină cu dinții. Imaginile ni-l arată într-adevăr falnic și dârz. Hermann, al patrulea copil al său, îi seamănă, deși expresia lui

e mult mai degajată, mai veselă, cea a oamenilor împăcați cu viața și cu semenii. Trebuie spus că în secolul al XIX-lea nu era obiceiul ca bărbații să surâdă în fotografii. Tatăl lui Kafka face excepție. Ca patron al unui magazin de galanterie, are o meserie mult mai simplă decât tatăl său, deși nu lipsită de probleme. Este însă un luptător, știe să treacă de obstacolele vieții și să învingă. În toamna lui 1911, când se confruntă cu o demisie colectivă a personalului, tatăl își folosește toată arta persuasivă: „Cu vorbe bune, cordialitate, influența bolii de care a suferit, a staturii și a puterii sale de dinainte, cu experiența și inteligența sa, îi convinge, în discuții cu toți laolaltă și cu fiecare în parte să se întoarcă“, scrie Franz în jurnal. Chiar și angajatul care semnase deja un contract cu altcineva „fusese atât de intimidat de tata, încât nu îndrăznise să-i pomenească de asta“, adaugă fiul, în cunoștință de cauză, desigur. El însuși îi spune tatălui lucruri dure, fie în acele izbucniri neașteptate specifice timizilor, fie, mai ales, în scris.

Uneori fiul își notează în jurnal secvențe de viață și replici pentru cazul unei discuții viitoare cu tatăl lui. Acesta era adesea nemulțumit de comportarea sau de evoluția unicului său băiat, cu

preocupări atât de diferite de ale lui: un lucru obișnuit în orice familie și care ține de dorința părinților de a-și vedea copiii călcându-le pe urme sau măcar cu o viață liniștită. Alteori, diaristul consemnează dispute în care vede dreptatea interlocutorului: „Nu m-am putut abține și i-am răspuns ceva necuviincios. La care tata neașteptat de liniștit [...]: «Știi că n-am voie să-mi ies din sărite, că trebuie să fiu pe cât posibil cruțat. Și-mi vii totuși cu astfel de lucruri. Am destule motive de supărare, destule. Așa că lasă-mă cu vorbe de astea». Eu spun: «Mă străduiesc din toate puterile să mă stăpânesc»; și simt din partea tatii, ca întotdeauna în asemenea clipe de încordare extremă, prezența unei înțelepciuni din care nu ajunge la mine decât o boare¹. Ce lucru necuviincios i-ar fi putut spune fiul? Jurnalul n-o dezvăluie, poate ca să nu repete necuviința involuntară. Și, mai ales, pentru că nu este un jurnal adresat celorlalți.

Aceeași discreție, aceeași grijă pentru dreptate și pentru interlocutor, specifică în fond epocii în care a crescut Franz Kafka, se simte și în *Scrisoare către tata*. Nu este o răzbunare răutăcioasă

---

1. Franz Kafka, *Opere complete*, vol. 3: *Jurnal 1910–1923*, ed. cit., p. 90.

a fiului față de un tată de care nu s-a simțit înțeles, de care a fost adesea „cicălit“, nici o compensație pentru frica pe care i-o inspiră, este pur și simplu nevoia de a înțelege și de a (se) explica. Preocuparea față de relația tată-fiu, deschisă de Freud, e specifică generației și o regăsim la mulți autori. În jurnalul lui Kafka sunt câteva secvențe în care citește și dezbate împreună cu actorul Löwy (coincidența cu numele mamei e întâmplătoare) scrisori schimbate între Löwy-tatăl și fiul său, dar, din nou, informațiile sunt prea sumare ca să ne deslușească ceva din drama kafkiană.

În alte privințe, fiul nu mai e dispus să-și înțeleagă tatăl. La nașterea unui nepot, în decembrie 1911, Franz ironizează agitația și bucuria tatălui său de la ora unu noaptea, când a aflat știrea: „A început să mășăluiască în cămașa de noapte, prin toată casa, a deschis ușa tuturor camerelor, m-a trezit pe mine, pe servitoare, pe surorile mele și a trâmbițat această știre...“¹. Ca și cum, spune fără entuziasm Franz, copilul nu numai că s-ar fi născut, dar ar fi și dus la bun sfârșit o viață demnă de stimă și ar fi fost chiar „gata îngropat“.

În ciuda firii impulsive a tatălui, care nu se potrivea cu sensibilitatea ieșită din comun a fiului,

---

1. *Idem*, p. 120.

viața familiei Kafka era normală, chiar armonioasă. Poate din dorința de a le împărtăși lucrul pentru care consideră că a venit pe lume („Pentru asta sunt aici, e limpede“), Franz le citește uneori părinților din proza lui, pe modelul lecturilor în familie practicat în tot secolul al XIX-lea (aceiași lucru îl face și Urmuz, strict contemporan cu Kafka, născut în 1884, mort în 1923, tot la 40 de ani). Dar lui Franz i se pare că tatăl „ascultă cât se poate de scârbit“. Fiul, dezamăgit, socotește lectura în fața tatălui doar un exercițiu critic util.

Pe de altă parte, atunci când tatăl încearcă să se apropie de el, Franz păstrează distanța. O altă scenă de familie este reținută în jurnal în anul 1921, la 25 octombrie, când boala lui se declarase deja de câțiva ani: „Părinții jucau cărți, eu ședeam singur, alături, ca un străin; tata spunea că ar trebui să joc și eu sau cel puțin să stau să chibițez“. Diaristul se întreabă: „Ce înseamnă refuzurile astea, de atâtea ori repetate, încă din copilărie?“¹ Ceea ce refuză fiul nu este jocul de cărți, ci însuși jocul vieții. Acesta este cel pe care Kafka nu vrea să-l joace, gândindu-se de altminteri adesea la sinucidere. Este posibil ca pentru el boala să fi fost de

---

1. Franz Kafka, *Opere complete*, vol. 3: *Jurnal 1910–1923*, p. 358.

fapt o eliberare. Oricum, în jurnal nu se plânge de ea, chiar atunci când notează că scuipă sânge.

Încă din 1914, în contextul ezitărilor legate de căsătoria cu Felice, își mărturisește oboseala, dar cuvântul are o dublă încărcătură: oboseală zilnică din care îți poți reveni („trebuie să încerc să mă refac dormind“), dar și oboseală de viață: „Ce osteneală să mă pot ține pe linia de plutire! Nici ca să înalți un monument nu ți-ar trebui o asemenea concentrare de forțe!“ După șapte ani, în 1921, bolnav deja, scrie: „Nu cred că există oameni a căror situație lăuntrică să semene cu a mea; la drept vorbind, pot să-mi imaginez asemenea oameni, însă, că și lor le zboară fără încetare în jurul capului corbul acela tainic, așa cum îmi zboară mie, asta chiar nu mi-o pot închipui“. Să fie vorba și de o simbolică trimitere la numele lui (*kavka* în cehă înseamnă „stăncuță, cioară“)? Analizându-și parcursul, Kafka scrie: „N-am lăsat să ajungă la mine decât absurdul [lipsa de sens], studiul dreptului, biroul, mai târziu ocupații și preocupări laterale, [adaosuri] absurde, cum ar fi grădinaritul, tâmplăria și altele la fel; astfel de preocupări sunt de înțeles ca felul de a se purta al unuia care-l gonește de la ușa sa pe cerșetorul nevoiaș, și pe urmă se joacă singur de-a binefă-

cătorul, trecându-și pomenile din mâna dreaptă în cea stângă¹. Desigur, în acest caz, atât cerșetorul, cât și binefăcătorul sunt el însuși.

Poate că cel mai limpede strigăt de disperare și totodată de salvare este într-o altă notație, din toamna lui 1921: „Cel care, viu fiind, n-o scoate la capăt cu viața trebuie să-și folosească o mână ca să țină la distanță deznădejdea care-l cuprinde când se gândește la propria lui soartă, și asta cu prea puțin succes; cu cealaltă mână însă, poate să-și însemneze undeva ce vede el printre ruine pentru că vede mult mai mult și mai altfel [altceva] decât ceilalți; în fond el e un mort în viață și tot el e singurul supraviețuitor real. Asta presupunând că nu-i trebuie amândouă mâinile sau și mai multe mâini decât are, ca să lupte împotriva deznădejdii“. Este, poate, cea mai bună descriere a scrisului său intermitent, neterminat: sunt consemnările unui supraviețuitor al propriei vieți.

Unele pasaje din jurnal sunt reluate în *Scrisoare către tata*, ca puncte de neliniște maximă. La 19 ani își amintește deja că în copilărie se considera „nevrednic și demn de dispreț“ și că răspunderea unui viitor mare, plin de bărbăție („*die*

---

1. *Idem*, p. 359.

grosse männliche Zukunft“) îi era peste puteri, iar orice mică reușită pe acest drum o socotea o impostură. Deși elev bun, care lua examenele, își închipuia că a făcut-o pe nemeritate, că are „gândire înceată“ și că la un moment dat tristul adevăr al slăbiciunilor lui, pe care le contabilizează mereu, va ieși la iveală. Înalt și suplu, cu un zâmbet blând pe chip, Kafka se socotește nevolnic, i se pare că merge cu spatele curbat, că are „pași triști“ și, uneori, face exerciții fizice (înot, vâslit, călărie) sau ține diete pentru a-și întări trupul. El, nepot de măcelar, devine aproape vegetarian. Tatăl îi spune uneori (dar e mai degrabă o simplă retorică, un mijloc de stimulare) că de el nu se va alege nimic.

Firul principal al jurnalului este scrisul. Aici, tatăl n-avea cum să-l înțeleagă. De altminteri pagini întregi de ficțiune se amestecă până la confuzie cu notațiile diaristice. Conștiința creației apare de timpuriu la Kafka și e adesea exprimată. Chiar dacă încrederea în scrisul propriu variază, rudenția lui cu scrisul, dacă se poate spune așa, e deplină. La 28 de ani simte că trăiește numai ici-colo într-un cuvânt neînsemnat pentru a cărui tremă (Umlaut) își poate pierde capul altfel nefolositor. Și că începutul și sfârșitul cuvântului,

e vorba de *stößt*¹, sunt începutul și sfârșitul sentimentului său de pește în apă, așadar a stării lui de bine. Sau că dacă ar scrie cea mai banală propoziție, de pildă „Se uită pe fereastră“, i-ar ieși o capodoperă. „Scrisul reprezintă orientarea cea mai eficientă a ființei mele, totul m-a împins într-acolo“, afirmă el în 1912 și, în schimb, îl golește de orice altă trăire, plăcerea mâncării și a băuturii, a sexului și a muzicii, a filozofiei și a oricărui alt domeniu al vieții: „În orice caz nu trebuie să mă plâng de faptul că nu pot suporta nici o iubită, că înțeleg dragostea aproape la fel de puțin ca și muzica [...], că în noaptea de Anul Nou am mâncat păstârnac și spanac și am băut doar un singur pahar de bere Ceres, că duminică n-am putut lua parte la conferința lui Max despre cercetările sale filosofice“², pentru că, scrie Kafka, pentru toate aceste goluri există o compensație „limpede ca lumina zilei“.

---

1. *Stoßen* – „a împinge, a izbi“. Pentru confruntările cu originalul am folosit: Franz Kafka, *Tagebücher 1910–1923*, ediția Max Brod, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, 1976, disponibilă la <http://gutenberg.spiegel.de/buch/tagebucher-1910-1923-162/1>; întrucât există diferențe între ediții, în punctele delicate am verificat și cu ediția Hans-Gerd Koch, după care a tradus Mircea Ivănescu.

2. Franz Kafka, *op. cit.*, p. 147.

Lectura operei și-a pus umbra de neliniște și asupra imaginii/măștii pe care posteritatea a așezat-o pe chipul lui Kafka. Fotografii care însoțesc edițiile operelor sunt cele grave. Cu toate acestea Kafka are și un zâmbet foarte jucăuș care apare în unele poze, dar și în operă. Când a citit cu glas tare primul capitol din *Procesul*, Kafka a râs atât de tare „încât n-a mai putut continua lectura”¹. Destule pagini din operă pot fi citite în cheie comică, iar râsul nu-i este, cu siguranță, străin. Și jurnalul îl include, în notații de tipul celei despre o plimbare din 24 noiembrie 1911, când și-a muștră gândurile negre: „Acum veniți și voi, gânduri rele, acum când sunt slab, cu stomacul ăsta îndurerat [traducătorul a înobilat textul, de fapt în original e cu „burta stricată” sau „deranjat la stomac”, ceea ce e mult mai comic, n.m.]. Acum vreți să vă lăsați gândite. Ați așteptat să vă fie vouă bine. Rușine! Veniți altă dată, când sunt și eu mai în puteri. Nu mai profitați de starea în care mă aflu acum». Și, într-adevăr, fără să mai aștepte alte dovezi, le-am simțit cum se trag îndărăt, s-au risipit încet, încet, nu mi-au mai tulburat plimbarea, și așa nu foarte fericită”². Dora

---

1. Astrid Dehe, Achim Engstler, *Kafkas Komische Seiten*, Steidl Verlag, Göttingen, 2011, p. 9.

2. Franz Kafka, *op. cit.*, pp. 111–112.

Diamant relatează și ea episoade în care Kafka era, în anul dinaintea morții, plin tocmai de viață, de dragoste, de veselie. Ce-i drept, tuberculoza sporește, spre final, combustia interioară. Kafka a avut parte de interpretări alegorice, politice, psihologice, psihanalitice și a fost citit în cheie tragică sau comică. „Pe exact aceeași pagină un cititor poate fi disperat, iar pe altul să-l pufnească râsul“, observă Alberto Manguel în *Istoria lecturii*, carte din care Kafka nu avea cum să lipsească.

Totuși, deși e mai frecvent decât se remarcă îndeobște, nu râsul e urma lăsată de Kafka pe hârtie și în viață, ci neliniștea. Ingineria lui verbală e probabil unică. Scrie frazele cele mai simple, mai banale, observă pur și simplu detaliile, ca un automat. Nu adaugă *nimic* (mai degrabă elimină). Cu toate astea, frazele, cu detalii oarecare, nedumeresc, induc în cititor o anxietate greu de stăpânit. Kafka a descoperit că cele mai mici secvențe care ne compun viața sunt neliniștitoare, că simplul fapt de a-ți trăi clipă de clipă existența are ceva terifiant. Cei mai mulți oameni descoperă asta într-un moment de criză sau niciodată. El o simte fără întrerupere.

Relația neașezată cu tatăl său este cu siguranță pentru Kafka unul dintre motoarele scrisului.

Cum spune unul dintre comentatori, Franz rămâne „eternul fiu“.

Loggia

„Mult timp, față de amintirea încă firavă a copilăriei, viața are atitudinea unei mame care-și duce la piept noul-născut fără a-l trezi. Nimic nu mi-a întărit mai profund amintirea decât spectacolul curților cu logii întunecoase...“

Walter Benjamin,
*Copilărie berlineză la 1900*¹

O întrebare dezarmantă, aproape înduioșătoare a tatălui, declanșează scrisoarea fiului, deslușire care, probabil, crescuse împreună cu el: „M-ai întrebat odată, acum de curând, de ce susțin că mi-e frică de tine“. Cu siguranță că tatăl și-a făcut procese de conștiință sau măcar un scurt examen și n-a găsit motive de vinovăție. Singurul lucru care i se poate reproșa, de altminteri, este acela de a nu fi avut acces la lumea interioară aproape rugătoare a fiului său, aceea în care atâtea și-atâtea lucruri gingașe pot fi pârjolate de un cuvânt aspru sau doar nepotrivit. Or, tocmai firea lui îl

---

1. Traducere de Andrei Anastasescu, Editura Humanitas, București, 2010, p. 35.

împiedica pe tată să ajungă acolo, în interior. Din perspectiva lui, dar și a pedagogilor vremii, o anume mască de asprime e obligatorie pentru ca fiul său să devină om întreg, cum o și spune explicit.

Există un singur episod dur de care își amintește Franz Kafka în scrisoarea în care-și analizează relația cu tatăl, „scena balconului“: „Știu că într-o noapte am început să scâncesc neconținut după apă, sigur nu pentru că mi-ar fi fost foarte sete, ci probabil în parte ca să fiu nesuferit, în parte ca să mă distrez așa, singur. După ce ai constatat că mai multe amenințări grave nu ajută la nimic, m-ai luat din pat, m-ai scos afară pe balconul dinspre curtea interioară și m-ai lăsat să stau acolo un timp, numai în cămașă de noapte, în fața ușii închise. Nu vreau să spun că măsura asta n-ar fi fost justificată, poate că în cazul respectiv nu se putea obține altfel odihna în noaptea aceea, însă vreau să caracterizez prin asta metodele tale de educație și efectul lor asupra mea“. Trauma este de durată și nici la 36 de ani, când sunt scrise paginile către tată, ea nu-și pierde forța.

În original este folosit cuvântul *Pawlatsche* (din italianescul *parvola loggia*), care în dialectul praghez și vienez este galeria care împrejmuiește

fiecare etaj din curtea interioară, uneori descoperită, alteori închisă cu sticlă. Ca să înțelegem bine episodul trebuie să cunoaștem întreaga mitologie a acestui loc, nici de tot interior, dar nici exterior. Galeria e o prelungire a casei, are comunicare cu toate ușile și cu treptele.

Este interesant de remarcat că pentru un aproape coleg de generație cu Kafka, berlinezul Walter Benjamin (născut în 1892), această galerie, pe care el o numește *loggia*, este locul mitic cel mai frumos al amintirii, leagănul copilăriei: „Cariatile ce susțineau loggia următorului etaj trebuie că și-au părăsit o clipă locul, pentru a cânta la acest leagăn un cântec care [...] purta în el formula magică prin care aerul curților avea să rămână pururi îmbătător pentru mine“. Benjamin numește loggia o *încăpere*, una care este „locul absolut“ de care se simte legat și cel din care crește în amintire tot orașul. Descrierea curții interioare conține pentru Benjamin numai elemente casnice, bune, liniștitoare, dar, mai ales, conține și ideea că loggia era un loc bun, unde s-ar fi putut petrece noaptea: „Timpul se învechea în micile odăi umbroase, deschise către curți. Și tocmai de aceea dimineața – când se întâmpla să o găsească în loggia noastră – era de-atâta vreme dimineață, încât părea a fi ea însăși mai mult decât în orice

alt loc. N-am avut niciodată șansa de a o aștepta aici“. Iată așadar că la Benjamin apare regretul contrar, acela de a nu fi dormit într-o logie cum se întâmpla, probabil, unora, în zilele prea calde de vară. Să fi fost o asemenea zi călduroasă cea în care copilul Franz scâncea de sete și tatăl îl lasă „un timp“ pe-afară?

Kafka însuși mai descrie o dată o altă „scenă a balconului“, de data aceasta luminoasă. Este vorba de vizita la un anume Herr H., prieten și angajat al tatălui, care-și dăduse demisia și pe care Franz este trimis să-l convingă să se răzgândească. De pe aceeași *Pawlatsche*, o menajeră îi face ochi dulci tânărului care se plimbă prin curtea interioară, când ascunzându-se îndărătul ușii, când aplecându-se peste balustradă. Fără îndoială că orice curte interioară din Praga, Viena sau Berlin este însuflețită de această logie mereu plină de întâmplări și de viață.

Deși, cum se vede din al doilea episod, experiența nu l-a marcat pe copil într-atât încât să-i întunece toate galeriile amintirii, totuși n-a uitat-o nici el, cum n-a uitat-o nici Benjamin. Doar că, spre deosebire de eseistul și filozoful berlinez, la Kafka neuitarea pornește dintr-un loc rău. Văzuse din nou mai întâi fața înfricoșătoare a lucrurilor.

Confruntarea. Tatăl mitic

„...gândul că de mic copil am fost învins de tata și că din ambiție n-am putut părăsi câmpul de luptă în toți anii aceștia, deși sunt mereu înfrânt.“

Franz Kafka, *Jurnal*, 1921

În capitolul „Chipul tatălui“ din *Iosif și frații săi*, tetralogie apărută după moartea lui Kafka, Thomas Mann povestește scena ispitirii lui Iosif de către femeia lui Putifar, cunoscută din Vechiul Testament (Geneza, 39, 1-20). Episodul biblic consemnează cele câteva argumente ale refuzului pe care fiul lui Iacob i-l opune nevestei stăpânului său, când aceasta îi spune „Culcă-te cu mine!“ , Iosif îi replică: „Vezi că stăpânul meu nu-mi cere socoteală de nimic din casă și mi-a dat pe mână tot ce are. El nu este mai mare decât mine în casa aceasta, și nu mi-a oprit nimic, afară de tine, pentru că ești nevasta lui. Cum aş putea eu să fac un rău atât de mare și să păcătuiesc împotriva lui Dumnezeu?“

În versiunea lui Thomas Mann, puterea lui Iosif de a refuza ispita se datorează unui ajutor neașteptat: în clipa în care, în ciuda scutului vorbirii sale iscusite, e gata să cedeze, *vede chipul tatălui*. Cuvântul *tată* este aici stratificat și include ideea de tată biografic, pe cea de stăpân, de ocro-

ditor și, nu în ultimul rând, pe aceea de Tată ceresc, de Dumnezeu. Figura pe care o vede Iosif este complexă și neclară: „Trăsăturile lui Iacob se amestecau în acel chip cu trăsăturile părintești ale lui Putifar, ba, într-o privință și cu cele ale modestului vechil răposat, Mont-kav, și chipul mai avea, în total și dincolo de aceste asemănări, trăsături mult mai impresionante încă”¹.

Ca să fie eficientă, interdicția trebuie să aibă două componente: pe de o parte să intimideze, dacă nu chiar să înspăimânte, pe de altă parte să înduioșeze, să provoace dragoste și milă. Imaginea – desigur arhetipală – pe care Iosif o folosește ca scut la momentul potrivit generează în el și frica omului-fiu (de supărarea Tatălui divin) și emoția (datorată mâhnirii pe care i-ar provoca-o lui Iacob). Poate că mai multă forță are aceasta din urmă, căci chipul, destul de abstract inițial, seamănă tot mai mult cu Iacob: „Cu ochi părintești, căprui și strălucitori, cu gingașe pungi lacrimale, privea, iscodind îngrijorat, la Iosif”².

---

1. Traducere de Petre Manoliu, Editura Univers, București, 1978, vol. II, p. 602.

2. Fragmentul despre Thomas Mann face parte dintr-un text mai amplu, pe care l-am scris despre chipul tatălui în literatură.

La Kafka, interdicția (cel mai adesea mentală, așadar interioară) pare să aibă însă un efect pervers: ea nu vine numai în cazul ispitei, cum o socotesc toți pe Julie, de pildă, ci și în orice altă împrejurare, fie că e vorba de o întâlnire cu un prieten, de o pagină scrisă, de o călătorie sau de o alegere esențială a vieții. Lupta interioară a fiului cu imaginea mitică a lui Hermann Kafka nu se încheie niciodată. Imaginea tatălui apare în viața fiului în mod constant, derutându-l, ca un arbitru viclean. Uneori, în rândurile prin care Kafka se războiește cu tatăl lui, ai senzația că fiul luptă fără să vrea contra lui însuși, doar ca să nu-l vadă pe tată, pe tatăl mitic, pierzând.

La Thomas Mann se află aproape toate valorile literare ale imaginii paterne: mitică și apropiată, puternică și fragilă, înspăimântată și provocând spaimă, plină de dragoste și având nevoie de dragoste. În mod ciudat, toate acestea se regăsesc și în *Scrisoarea către tată* a lui Kafka, doar că în alte proporții, cu accent prea puternic pe primul termen, cel măreț, mitic. Apropiat tatăl devine doar prin umanizarea aproape naturalistă, fragilizat este tocmai prin analiză, provoacă spaimă, într-adevăr, dar e posibil să și-o ascundă fără vorbe și pe cea proprie. Nu în ultimul rând, tatăl e plin

de o dragoste atât de prost arătată, încât fiul tânjește neconținut după ea.

Literatura universală datorează tatălui unele din cele mai frumoase pagini, iar scrisoarea lui Kafka este una dintre ele. Chiar dacă, așa cum se întâmplă adesea cu corespondența, ea nu conține nici cea mai mică intenție literară. În cazul lui Franz Kafka, literatura câștigă întotdeauna în fața vieții.

Ioana Pârvulescu

În colecția **Raftul Denisei** au apărut

Mo Yan, *Baladele usturoiului din Paradis*
Yōko Ogawa, *Hotel Iris*
Zelda Fitzgerald, *Acordă-mi acest vals*
Simone de Beauvoir, *Femeia sfâșiată*
Ellis Avery, *Ultimul nud*
Katherine Govier, *Fiica lui Hokusai*
J.M. Coetzee, *Copilăria lui Isus*
Thomas Mann, *Alesul*
Nick Hornby, *Adio, dar mai stau puțin*
Alessandro Baricco, *Mr Gwyn*
Yasushi Inoue, *Maestrul de ceai*
Kurt Vonnegut, *Tabachera din Bagombo*
Anthony Burgess, *Portocala mecanică*
Richard Bach, *Pescărușul Jonathan Livingston*
Mo Yan, *Broaște*
Sorj Chalandon, *Al patrulea zid*
Hélène Grémillon, *Confidentul*
Yasunari Kawabata, *Maestrul de go*
Knut Hamsun, *Pan. Victoria*
Kate Morton, *Păzitoarea tainei*
J.M. Coetzee, *Așteptându-i pe barbari*
Richard C. Morais, *Madame Mallory și micul bucătar indian*
Yasunari Kawabata, *Frumoasele adormite*
James Meek, *Invaziile inimii*
António Lobo Antunes, *Inima inimii*

Nikos Kazantzakis, *Căpitanul Mihalis*
Giuseppe Berto, *Răul ascuns*
Paolo Giordano, *Corpul uman*
Mo Yan, *Țara Vinului*
Liza Dalby, *Povestea doamnei Murasaki*
Oscar Wilde, *Portretul lui Dorian Gray*
Patrick Modiano, *Micuța Bijou*
Patrick Modiano, *Strada Dughenelor Întunecoase*
Bob Dylan, *Tarantula*
Ludmila Ulițkaia, *Medeea și copiii ei*
William Golding, *Beznă clară*
Karen Blixen, *Povestiri de iarnă*
Evgheni Vodolazkin, *Laur*
Kidō Okamoto, *Fiica negustorului de sake*
Ismail Kadare, *Podul cu trei arce*
Therese Anne Fowler, *Z. Un roman despre Zelda Fitzgerald*
Alessandro Baricco, *Mătase*
Anthony Burgess, *Ochii doamnei mele*
Hilary Mantel, *O regină pe eșafod*
Lena Andersson, *Pasiune pură*
Yasunari Kawabata, *Păpădiile*
Marguerite Yourcenar, *Memoriile lui Hadrian*
Knut Hamsun, *Foamea*
Yasunari Kawabata, *O mie de cocori*
Rui Zink, *Instalarea fricii*
Su Tong, *Lumea de orez*
Javier Cercas, *Legile frontierei*
J.M. Coetzee, *Elizabeth Costello*
Karen Blixen, *Din inima Africii*
Patrick Modiano, *Orizontul*
Michel Houellebecq, *Supunere*

Thomas Mann, *Mărturisirile escrocului Felix Krull*
Anthony Marra, *Constelația fenomenelor vitale*
Jennifer Cody Epstein, *Zei pedepselor cerești*
Hélène Grémillon, *Tangou pentru Lisandra*
Martin Page, *M-am hotărât să devin prost*
Salvador Dalí, *Chipuri ascunse*
Ann Leary, *Ora de aur*
Lydie Salvayre, *Să nu plângi*
Yōko Ogawa, *Profesorul și menajera*
Evgheni Vodolazkin, *Soloviov și Larionov*
Kyung-sook Shin, *Voi fi acolo*
Alessandro Baricco, *De trei ori în zori*
Thomas Mann, *Lotte la Weimar*
Cees Noteboom, *Pierdutul paradis*
Yukio Mishima, *După banchet*
Yasunari Kawabata, *Țara zăpezilor*
Anthony Burgess, *Moartea la Deptford*
David Mitchell, *Omul de ianuarie*
Bob Dylan, *Cronica vieții mele*
Patrick Süskind, *Porumbelul*
Ismail Kadare, *Firida Rușinii*
Alain de Botton, *Sex, shopping și un roman*
Care Santos, *Poftă de ciocolată*
Yasushi Inoue, *Nobila doamnă din Yodo*
Giuseppe Tomasi di Lampedusa, *Sirena și alte povestiri*
J.M. Coetzee, *Foe*
Katja Petrowskaja, *Poate Estera*
Nikos Kazantzakis, *Sărăcuțul lui Dumnezeu*
Akira Yoshimura, *Naufragii*
Anthony Doerr, *Toata lumina pe care nu o putem vedea*
Franz Kafka, *Scrisoare către tata*